

EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE POROTNOG SUSTAVA U MAĐARSKOJ (ODNOS SUDACA LAIKA I PROFESIONALNIH SUDACA U MJEŠOVITIM SUDOVIMA)

Prof. dr. sc. Attila Badó*
Prof. dr. sc. Gábor Feleky**
János Lőrinczi***

UDK
<https://doi.org/10.30925/zpfsr.39.3.8>
Ur.: 2. listopada 2017.
Pr.: 6. ožujka 2018.
Pregledni znanstveni rad

Sažetak

Empirijskim istraživanjem autori su tražili odgovor na pitanje koje se često nameće kod istraživanja sudova mješovitoga sastava, tj. kolika je uloga porote koja sudjeluje u sudskim postupcima i to ponajprije na temelju ocjena sudaca porotnika i profesionalnih sudaca. Pretpostavka je na temelju načelne karakteristike statusa, bila ta, da ova posebna skupina unatoč zakonskim odredbama koje im jamče jednaka prava, ima takve unutarne hijerarhijske odnose koji sprječavaju znatniji udio porotnog sustava. To su i potvrdila slična empirijska istraživanja mješovitih sudskih sustava. Istodobno je pretpostavljeno i da u odnosu na Kulcsárova istraživanja provedena još u vrijeme jednopartijskoga sustava šezdesetih godina 20. stoljeća porotni sustav demokratskoga društva rezultira većim sudjelovanjem, čak i onda ako se od tada nije dogodila nikakva bitna izmjena pravnih propisa. U provedenom istraživanju na temelju mišljenja porotnika i sudaca, autori rada pokušali su izvršiti tipizaciju stručnih sudaca temeljem njihova odnosa prema porotnicima koji nemaju stručna pravna znanja.

Ključne riječi: *empirijsko istraživanje, mješoviti sudovi, porota, profesionalni suci, porotnici, laičko sudovanje.*

* Dr. sc. Badó, Attila, redoviti profesor Pravnog fakulteta Sveučilišta u Szegedu, Mađarska; attila@badoat.hu.

** Dr. sc. Gábor Feleky, izvanredni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Szegedu, Mađarska; feleky@socio.u-szeged.hu.

*** János Lőrinczi, prof. soc., asistent Filozofskog fakulteta u Szegedu, Mađarska; lorinczi@socio.u-szeged.hu.

Rad je izrađen u okviru natječajnog projekta OTKA broj K 120693.

1. CILJ ISTRAŽIVANJA

Pod mješovitim sudom, ili drugim riječima kolaborativnim sudom¹ podrazumijeva se sud u kojemu je sudsko vijeće sastavljeno od profesionalnih sudaca i porotnika laika koji zajedno odlučuju u raznim vrstama sporova. Suci laici sudjeluju u procesu odlučivanja u donošenju presude načelno s istim pravom kao i profesionalni suci. Primjeri za primjenu tih vrsta sudova nalaze se ponajprije u okvirima rimsko-germanske pravne tradicije. Ovaj sustav funkcionira u Njemačkoj,² Austriji,³ Finskoj,⁴ Norveškoj,⁵ Švedskoj,⁶ većinom u bivšim socijalističkim državama⁷, odnosno unutar *common law* sustava u Sjevernoj Irskoj te nakon ukidanja aparthejda u Južnoafričkoj Republici.⁸ Zajednička je značajka ovih sustava da stručni suci sa završenim pravnim fakultetom koji svoj posao profesionalno obavljaju i laici koji u načelu nemaju pravnu naobrazbu zajednički i s istim pravima odlučuju o činjeničnom stanju, pravnim pitanjima, u pitanju sankcije u kaznenim predmetima i o ostalim važnim pitanjima.

Premda bi sudjelovanje sudaca laika u mješovitim sudovima i bez njihove stvarne, efektivne uloge služilo u korisne ciljeve,⁹ ipak znanstveni interes za navedenu temu pokazuje da zakonodavac, odnosno cijelo društvo koje je izabralo zakonodavce očekuje od sudaca laika više negoli da samo nazoče postupku suđenja. Na temelju prakse nedvojbeno je da se želi njihov puno veći angažman. Ne postoji niti jedan oblik laičkoga sudovanja u kojemu (izuzimajući pojedinačne slučajeve) u sustavu ne bi bilo moguće prikazati aktivno sudjelovanje laika. Pitanje je samo koliko je prisutno njihovo sudjelovanje i kakav mu je karakter?

U manjim građanskopravnim i kaznenopravnim sporovima nadležni engleski, škotski ili francuski suci laici načelno uživaju punu slobodu, no to se u praksi ne

- 1 John D. Jackson, - Nikolai P. Kovalev: „Lay Adjudication in Europe: The Rise and Fall of the Traditional Jury” Oñati Socio-Legal Series. 2016. 6/2., 368-395. <http://ssrn.com/abstract=2782413> (10.10. 2016.).
- 2 Machura, Stefan, *Fairness und Legitimität*, Baden-Baden, Nomos Verlag, 2001, str. 385.
- 3 Schöff en und Geschworene in Österreich, Ein Überblick, Bundesministerium für Justiz, 2015., str. 83.
- 4 Pihlajamaki, Heikki, From Compurgators to Mixed Courts: Reflections on the Historical Development of Finnish Evidence Law and Court Structure, *Revue internationale de droit pénal*, 2001. 72/1., str. 159. http://www.cairn-int.info//article-E_RIDP_721_0159--from-compurgators-to-mixed-courts.htm (10.10.2016.).
- 5 Strandebakker, Asbjorn, Lay Participation in Norway, *Revue internationale de droit pénal*, 2001. 72/1., str. 225-251.
- 6 Diesen, Christian, Lay Judges in Sweden-A Short Introduction, *Revue internationale de droit pénal*, 2001., 72/1, str. 313-315.
- 7 Thaman, Stephen C., Juries and Mixed Courts in the former Soviet Republics of Central Asia, Lecture at the Cornell Law School Clarke Program East Asian Law and Culture Conference, Citizen Participation in East Asian Legal Systems, 22.9.2006.
- 8 Seligson, Milton, Lay Participation in South Africa from Apartheid to Majority Rule, *Revue internationale de droit pénal*, 2001., 72/1, str. 273-284. http://www.cairn-int.info//article-E_RIDP_721_0273--lay-participation-in-south-africa-from.htm (10.10. 2016.).
- 9 Anderson, Stanley, Lay Judges and Jurors in Denmark, *The American Journal of Comparative Law*, 1990/38, str. 839-864.

ostvaruje uvijek.¹⁰ Puna sloboda odlučivanja postoji i u slučaju porotnog suda u anglosaksonskom pravu, kod kojega su općenito suci laici nadležni prosuđivati činjenična pitanja, a možda i određivati visinu sankcije. U tom slučaju za razumijevanje mehanizma funkcioniranja porotnog suda istraživače ne motivira ponajprije ispitivanje njihove ovisnosti o profesionalnim sucima, nego utvrđivanje drugih vanjskih čimbenika (odvjetnika, državnih odvjetnika, medija, aktivnosti optuženika) na grupu koja donosi odluku.¹¹ U istraživanju Kalvena i Zeisela, koje se danas već smatra klasikom, provedeno je ispitivanje 3576 sudskih procesa radi utvrđivanja razlika između stvarne odluke porotnog suda i hipotetičke odluke profesionalnog suca, slijedom toga što se razdvajaju ovlasti odlučivanja porotnog suda i suca. O onome o čemu porotnici odlučuju, sudac može imati samo mišljenje.¹² Druga je stvar s mješovitim sudovima kod kojih u postupku odlučivanja laici načelno imaju iste kompetencije kao i sudac, a uglavnom se suočavaju sa situacijom da stručni sudac koji predsjedava sudskim vijećem ima toliku supremaciju s obzirom na kompetencije da to predstavlja prirodno ograničenje za laike i njihovo ravnopravno sudjelovanje u postupku. Međunarodna istraživanja potvrđuju da je općenito vrlo malo sudjelovanje laika u sudovima tipa *Schöffens*.¹³ Međutim, stajalište autora je da ta niska razina i karakter sudjelovanja uopće nisu nebitni ako se uzmu u obzir argumenti društvenog osjećaja pravednosti i kontrolne uloge porotnika, ili koji glavni cilj primjene porotnog sustava vide u proširivanju elemenata deliberativne demokracije.¹⁴

- 10 Darbyshire, Penny, An essay on the Importance and neglect of the magistracy, *Criminal Law Review*, 1997/Sep., str. 627, 633-640.
- 11 Bado, Attila, Pszichológiai vizsgálatok az esküdszékkal kapcsolatban: Hogyan dönt 12 dühös ember?, u: *Magyar Jog*, 1998/8, str. 479-481; Idem., Az igazságszolgáltatató hatalom alkotmányos helyzetének és egyes alapelveinek összehasonlító vizsgálata, u: Legény K., Tóth j. (szerk.), *Összehasonlító Alkotmányjog*, Budapest, Complex Kiadó, 2006., str. 163-209.; Bado, Attila, Bòka, János, Bencze, Mátyás, Hungarian Lawyers in the making: selection distortions after the democratic changes in Hungary, *Acta Universitatis szegediensis, Acta juridica et politica*, 2003. 63:(1), str. 3-20.
- 12 Kalven, Harry, Zeisel, Hans, *The American Jury System*, New Haven, Yale University Press, 1966.
- 13 Kubicki, Leszek, Udział Lawnikow w Orzekaniu, u: Kubicki, Leszek, Zawadzki, Sylwester (red.): *Udział ławników w postępowaniu karnym: opinie a rzeczywistość: studium prawnoempiryczne*, Warszawa, Wydawnictwo Prawnicze, 1970., str. 68, 97-111; Klami, Hannu Tapani, Hämäläinen, Merva, Lawyers and laymen on the bench: A study of comparative legal sociology, Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia, Distributor, Ak 1966, str. 559.; Ateeminen Kirjakuppa 1992; Diesen, op. cit., fusnota 6; Kutnjak-Ivkovic, Sanja, *Lay Participation in Criminal Trials: the case of Croatia*, Lanham, Md., Austin & Winfield, 1999.; Machura, Stefan, *Fairness und Legitimität*, Baden-Baden, Nomos Verlag, 2001., str. 385; Perron, Walter, *Lay Participation in Germany*, *Revue internationale de droit pénal*, 2001/1, str. 181; Rennig, Christoph, *Influence of lay assessors and giving reasons for the judgement in German mixed courts*, *Revue internationale de droit pénal*, 2001/1, str. 481; Kutnjak-Ivkovic, Sanja, *Exploring Lay Participation in Legal Decision Making: Lessons from Mixed Tribunals*, *Cornell International Law Journal*, 2007/2., str. 441.
- 14 Badó, Attila, A laikus bíraskodás létjogosultságának korlátairól a tudományos vizsgálatok tükrében, *Állam –és Jogtudomány*, 2016., 57/2, str. 3-15; Bencze, Mátyás, Badó, Attila, Területi eltérések a büntetéskiszabási gyakorlat szigorúságát illetően Magyarországon 2003 és 2005 között, u: Fleck, Zoltán (szerk.), *Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében*, Budapest, ELTE

U ovom empirijskom istraživanju pokušat će se odrediti u kojoj mjeri stvarno sudjeluju mađarski suci laici u postupku te će se te podatke usporediti s ranijim porotnim sudovanjem kakvo je postojalo tijekom jednopartijskoga sustava.¹⁵ Hipoteza je da porotni sustav u političkome uređenju temeljenom na tržišnom gospodarstvu i višestranačkoj demokraciji rezultira s većim stupnjem sudjelovanja porotnika u odnosu na porotni sustav konsolidiran u sustavu diktature, koji je već izgubio svoju izvornu političku funkciju, a koji je već šezdesetih godina 20. stoljeća počeo istraživati Kálmán Kulcsár. Ova se hipoteza činila uvjerljivom čak i unatoč činjenici da od šezdesetih godina 20. stoljeća nisu uvedene nikakve bitnije zakonske promjene vezane za izbor porotnika i njihove funkcije.

Pokušat će se pridonijeti razumijevanju mješovitih sustava sudovanja i time što će se odrediti tipovi stajališta profesionalnih sudaca u pogledu odnosa između sudaca laika i profesionalaca. Ovo se istraživanje neće baviti suodnosom između sudaca laika čime se bavio Machura u istraživanjima mađarskog sustava bliskoga njemačkom porotnom sudovanju.¹⁶)

2. TEORIJSKI OKVIRI ISTRAŽIVANJA

U vezi s istraživanjem mješovitih sudskih sustava uvjerljivim se čini stajalište Sanje Kutnjak-Ivković koja na tragu Bergera i njegovih suradnika,¹⁷ primjenjujući teoriju statusnih karakteristika pokušava razumjeti unutarnji mehanizam funkcioniranja mješovitih sudova i njihove hijerarhijske odnose. Polazna točka primjene načela statusne karakteristike na mješovite sudove je ta da su ti sudovi tako malobrojne, heterogene grupe koje presuđuju, da se i među njihovim članovima pokazuje jedna, glede zadatka koji obavljaju vrlo bitna razlika u vezi s karakteristikama. Pored specifične značajke mogu se ustanoviti i druge difuzne karakteristike, kao što su spol, dob, rasa itd., ali mehanizam odlučivanja grupe, interakciju članova i njihova međusobna očekivanja uglavnom određuje specifična razlika u karakteristikama. U slučaju mješovitih sudova ta se specifična razlika u karakteristikama očituje u onoj premoći u znanju koje ima jedan profesionalni sudac sa završenim pravnim fakultetom u odnosu na laika koji ne raspolaže formalnom pravnom naobrazbom, a niti pak sudskom praksom kakvu ima profesionalni sudac.

Činjenicu da između sudaca laika i profesionalaca koji na temelju zakona imaju iste ovlasti nastaje hijerarhijski odnos, već su i ranije dokazala brojna ispitivanja.¹⁸ Već

Eötvös Kiadó, 2010. str. 125-147. ELTE Jogi Kari Tudomány; 6.

15 Kulcsár, Kálmán, *A népi ülnök a bíróságban*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1971., str. 127.

16 Machura, Stefan, *Interaction between lay assessors and professional judges in german mixed courts*, *Revue internationale de droit pénal*, 2001/1, str. 451-479. <https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2001-1-page-451.htm>.

17 Berger, Joseph [et al.], *Status characteristics and social interaction: an expectation-states approach*, New York, Elsevier Scientific Pub. Co., 1977.; Berger, Joseph, Rosenholtz, Susan J., Zelditch, Morris Jr., *Status Organizing Processes*, *Annual Review of Sociology*, 1980/6, str. 479.

18 Klaus, Ekkehard, *Ehrenamtliche Richter. Ihre Auswahl und Funktion, empirisch untersucht*, Frankfurt am Main, Athenäum, 1972., str. 235.

je ranije spomenuto da je mađarskom sustavu najbliži njemački sustav mješovitoga sudstva, koji ima i najdužu tradiciju. I istraživanja provedena o njemačkim porotnicima potvrdila su prevlast profesionalnih sudaca koja proizlazi iz njihova stručnoga znanja i nadmoći u pravnoj znanosti. Ona postoji neovisno o osobnom autoritarnom karakteru. Utvrđeno je i da je utjecaj laika na samu odluku uglavnom vrlo slab.¹⁹ Ovu činjenicu potvrdila su i istraživanja koja je Kálmán Kulcsár proveo među mađarskim porotnicima, kada je uočio pasivnost i marginalizaciju porotnika u usporedbi s ranijim aktivnim razdobljem koje je bilo motivirano političkim ciljevima.²⁰ Tijekom sudske rasprave porotnici, isto kao i profesionalni suci, mogu postavljati pitanja optuženiku i svjedocima, koje pravo porotnici doista i koriste. Prema rezultatima jednoga njemačkoga istraživanja iz 1972. porotnici su postavili pitanje strankama u sporu u više od polovice ispitivanih sudskih procesa. No, istraživanja su istodobno, potvrdila i da suci porotnička pitanja vrlo često smatraju nebitnima. To nerijetko navodi predsjednike vijeća kao profesionalne suce da pokušaju minimalizirati pitanja porotnika.²¹ Jedan od zaključaka Machurinovog istraživanja iz 2001. godine vezano za upućivanje na organizacijsko-sociološke probleme mješovitih sudova, bio je taj da se porastom trajanja porotničke funkcije smanjuje broj nesporazuma među stručnim sucima i porotnicima.²²

Za razumijevanje nastanka hijerarhijskoga odnosa valja uočiti dva važna elementa s aspekta sudionika u procesu donošenja odluka. S jedne strane postoji element političke prirode koji proizlazi iz političke nakane, a po kojemu važeći normativni poredak osigurava nominalno jednaki status stručnome sucu i sucu laiku u vezi s prosuđivanjem pravnoga slučaja. Istodobno postoji i jedan organizacijsko-sociološki element koji znači da u stvarnosti (na latentan način, čak i neovisno o nakani protagonista) nastaje asimetričan odnos između sudionika (dominacija stručnih sudaca, podređenost porotnika laika). Pored toga, i zadaća vođenja rasprave koju obavlja predsjednik vijeća sadrži i jedan pravno konstruirani model subordinacije. U postojećoj situaciji za porotnika laika postoji samo alternativa ili prihvatiti podređenost, ili na jedan „devijantan” način, pokušati ostvariti svoje temeljem prava, formalno osigurane ovlasti.

Usporedno s time i profesionalni sudac može postupiti različito. Načelno može djelovati sukladno zahtjevima formalnopravne jednakosti i obnašajući ulogu predsjednika sudskoga vijeća dati prostora laicima te njihovo stajalište prihvatiti kao ravnopravno u cilju donošenja zajedničke presude. Svoje stručno pravno znanje može vrednovati tako da nema ekskluzivno pravo sam prosuditi činjenice pravnoga slučaja ili pitanja izricanja kazne. Međutim, već spomenuto organizacijsko-sociološko stanje može usmjeriti suca da i tamo, koristeći različite tehnike, ostvari svoju prevlast koja proizlazi iz asimetričnoga odnosa. Između ova dva shvaćanja postoje različita

19 Vidi Casper, Gerhard, Zeisel, Hans, *Der Laienrichter im Strafprozess. Vier empirische Studien Zur Rechtsvergleichung*, Karlsruhe, C. F. Müller, 1979, str. 81; Rennig, op. cit., fusnota 13; Kulcsar, op. cit., fusnota 15.

20 Kulcsar, op. cit., fusnota 15.

21 Rennig, Christoph, *Die Entscheidungsfindung durch Schöffen und Berufsrichter in rechtlicher und psychologischer Sicht*, Marburg, Elwert 1993., str. 724.

22 Machura, op. cit., str. 240, fusnota 2.

prijelazna rješenja koja se mogu tipizirati.

3. METODA ISTRAŽIVANJA

Temelj našeg empirijskoga istraživanja provedenoga na mađarskim sudovima od 2015. do 2016. godine obuhvatio je jedan tiskani anketni list (PAPI), koji je dopunjen s jednim, mlađem naraštaju namijenjenim, *online* anketnim upitnikom (CAWI). Usporedno s tim autori istraživanja su izravno zamolili suce koji svakodnevno koriste računalo da ispune *online* anketni upitnik. Istraživanje je dopustila nova centralizirana organizacija Državnog sudbenog ureda (OBH) koja od 2011. upravlja sudstvom. Na temelju projiciranoga plana istraživanja i poslanoga anketnoga upitnika dobivena je dozvola za provedbu istraživanja o ulozi porotnika u sudskome postupku. Plan prikupljanja podataka temeljio se na pretpostavci da porotnici koji se pojave na sudu mogu preuzeti anketni upitnik, te ga osobno ili grupno ispune i predaju našim suradnicima. Organiziranje davanja podataka pokrenuto je putem Tribunala (raniji županijski sud). Postupak njihova prikupljanja tekao je nejedinstveno, jer dok su se u nekoliko županija tek odvijale pripreme, u nekima je već skoro završeno prikupljanje podataka. U toj etapi istraživanja je predsjednik OBH-a neočekivano zaustavio cijeli postupak pozivajući se na to da čelništvo OBH-a nije bilo upoznato s pitanjima navedenima u anketnom upitniku. Nakon što su upoznati da će zbog ove odluke propasti pripremni radovi koji su predstavljali veliki trošak, OBH je dopustio *online* ispunjavanje anketnih upitnika. No, ono nije donijelo veliki uspjeh, pa se nije u potpunosti provela usporedba identična onoj u Kulcsárovim istraživanjima. Tamo je, naime, na raspolaganju bila baza podataka prikupljena od 1223 osobe (nadograđena na tzv. višestupanjskom prikupljanju uzoraka), dok su autori raspolagali s uzorkom od samo 348 osoba. Ipak su autori istovremeno dobili mogućnost da u cilju analize laičkoga sudjelovanja u suđenju zamole profesionalne suce da ispune *online* anketni upitnik. Njega je ispunilo 109 profesionalnih sudaca, a brojni od njih su iznijeli svoje mišljenje u vezi s institutom porotništva, što je dodatna vrijednost istraživanja. Kao empirijskim istraživačima društva jasno nam je što u pogledu mogućnosti zaključivanja postoji esencijalna metodološka razlika između analize podataka temeljene na dobro reprezentiranom uzorku i one koja se oslanja na uzorak koji iz njega eventualno nastane. Upravo zbog toga se kao ozbiljna alternativa pojavila mogućnost da se zbog tumačenja pojedinih segmenata, izgube ostali prikupljeni podatci i da se odustane od njihove analize. Autori su se na koncu ipak odlučili da unatoč metodološkim ograničenjima provedu analizu laičkoga sudjelovanja u suđenju kao neku vrstu arhivske dokumentacije jednoga povijesnog razdoblja. U međuvremenu je naime, započela razgradnja sustava laičkoga sudjelovanja u suđenju unutar mađarskoga pravosuđa (pitanje je kuta gledišta hoće li se taj proces nazvati „rapidnim sužavanjem” ili pak „izvođenjem”). To je autorima značilo da istraživanje može biti posljednja informacija o porotničkom suđenju u postsocijalističkom razdoblju.

4. PROŠLOST I SADAŠNJOST MAĐARSKOGA LAIČKOG SUDSKOG SUSTAVA: TEMELJNE ZNAČAJKE

U Mađarskoj su u vezi s porotom uvedenom u 19. stoljeću provedene brojne rasprave tijekom kojih su izneseni najpoznatiji argumenti za i protiv sudjelovanja laika u sudskome postupku.²³ Kratkotrajno mađarsko porotno sudovanje je u biti njemačkim posredovanjem preuzelo francuski sustav porote što se napose očituje u njihovu sastavu i postupku izbora.²⁴ Prvi svjetski rat je pomeo mađarski porotnički sustav. Poslije toga Horthyjevu režimu nije bilo u interesu imati sud koji nudi mogućnost za konflikt, a osim toga u pojedinim slučajevima ne uzima u obzir čak ni pravne propise, ako procijeni da nešto vrijeđa njihov osjećaj za pravdu. Socijalistički prevrat dogodio se 1948./1949., kada je preuzimanjem vlasti Komunistička partija položila temelje sovjetskoga tipa državnog uređenja. Zakon broj XI. iz 1949., koji je u kaznenim predmetima ograničio mogućnost žalbe, ujedno je regulirao i uvođenje sustava narodne porote. Od tada su u određenim slučajevima sudsko vijeće na različitim razinama sudskih foruma zajedno činili stručni suci i, tzv. narodni prisjednici, na način da su u vijeću sastavljenome od jednoga suca i dva narodna prisjednika članovi vijeća imali ista prava. Prema prvome zakonu o narodnim prisjednicima do ovoga oblika suđenja došlo je zato da se tijekom rasprave, a kasnije i pri izricanju presude osigura da radni narod iznese svoje mišljenje, trijezan pogled na život, naravni osjećaj za pravdu, kao i da se time omogući demokratski nadzor sudaca. Nije, dakako, teško razobličiti da je taj sustav ponajprije služio „držanju u šaci” sudaca socijaliziranih u starom sustavu. Nakon staljinističkoga razdoblja taj je institut počeo gubiti na svome političkome značenju, pa je dominacija stručnih sudaca postajala sve vidljivija. To je značilo, da je od šezdesetih godina 20. stoljeća, stabilizacijom komunističkoga režima i postupnom zamjenom zbora sudaca prestala potreba za korištenjem porotnika laika u političke ciljeve. Uz lojalni sudski zbor sa sve više tehnokratskim držanjem, prisjednici su potisnuti u pozadinu.²⁵ Pravno-sociološka ispitivanja Kálmána Kulcsára provedena šezdesetih godina svjedoče o već naprijed iznesenim procesima. To do danas jedino empirijsko pravno-sociološko istraživanje mađarskih sudaca laika namjeravalo je dobiti preglednu sliku o djelovanju prisjednika. Tijekom istraživanja provedenoga na više od tisuću ljudi želio se dobiti uvid u zanimanja, demografske značajke, rodnu strukturu, izbor i pozivanje porotnika, aktivitet prisjednika, poznavanje prava, osjećaj za pravедnost, kao i u brojne druge činjenice. Prema tim podacima aktivnost porotnika bila je vrlo mala, a njihovo sudjelovanje u procesu donošenja presude bila je tek rijetka pojava.²⁶ Premda je istraživanje pokazalo različite razloge tomu, jedan od najvažnijih bio je postupak njihova izbora. Za prisjednike su uglavnom „izabirani” umirovljenici starije dobi, koji po mogućnosti nisu „ometali” rad sudaca. I rezultati istraživanja prisjedničkoga sudovanja ustrojenoga prema sovjetskome modelu provedeni u

23 Csizmadia, Andor, *Az esküdtbírószág Magyarországon a dualizmus korában*, u: Csizmadia, Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok*, I., Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 196, str. 131-147.

24 Bónis, György, Degre, Alajos, Varga, Endre, *A magyar bírósági szervezet és perjog*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Bíróság, 1996., str. 242-252.

25 Badó, Attila, Bencze, Mátyás, *Reforming the Hungarian Lay Justice System*, u: Cserne, Péter [et al.] (szerk.), *Theatrum Legale Mundi Symbola Cs. Varga Oblata*, Budapest, Szent István Társulat, 200., str. 1-13.

26 Kulcsár, Kálmán, op. cit., str. 127, fusnota 15.

drugim državama sovjetskoga bloka pružaju uglavnom istu sliku kao i mađarski,²⁷ potvrđujući veliku prevlast sudaca stručnjaka i marginalnu ulogu prisjednika. Ovo se stanje očitovalo i u ironičnim nazivima prisjednika ne samo ranije, nego i danas.²⁸

Nakon slobodnih izbora 1990. godine pojavio se zahtjev za reformom laičkoga sudovanja s glavnim ciljem uvođenja porote.²⁹ Ovaj se zahtjev, nakon razdoblja diktature, mnogima činio logičnim, a obrazloženje za to je naglašavalo političke prednosti. No, ipak su zamisli za uvođenjem porote, unatoč povijesnoj tradiciji, poslije određenoga vremena skinute s dnevnoga reda. Iako je 2000.-ih godina pokrenuta inicijativa za raspisivanjem referendumu o tom pitanju koju je inicirao jedan građanin, ipak ju je spriječilo Državno izborno povjerenstvo, a zatim je i Ustavni sud donio pravorijek protiv nje.³⁰ Tako je ostao prisjednički sustav, a samo je naziv promijenjen utoliko što je iz njega ostavljena oznaka „narodni”.

Temeljita reforma mađarskoga pravosuđa provedena je 1997. Ona je donijela promjene i u prisjedničkom sustavu, a većina je propisa i dalje na snazi. Prema zakonu u suđenju i dalje sudjeluju porotnici koji se biraju na temelju načela narodnoga suvereniteta, a porotnik može biti osoba koja je navršila 30. godinu života (ranije 24.). Bila je to promjena koja se dogodila usporedno s povisivanjem dobne granice potrebne za imenovanje sudaca. Izbor porotnika se i danas odvija sukladno ranijim propisima. Porotnike kandidiraju mađarski državljani s prebivalištem i izbornim pravom na području pod mjesnom nadležnošću dotičnoga suda, kao i lokalne samouprave i društvene organizacije (osim političkih stranaka) na teritoriju mjesno nadležnoga suda. Izabiru ih različiti organi samouprave ovisno o stupnju sudske instance na kojoj porotnik biva uključen u porotu. Zakon nije promijenio ni mandat porotnika, pa se oni i dalje biraju na rok od četiri godine. Pripremanje izbora, utvrđivanje stupnja sudovanja odnosno konkretnoga suda na koji se porotnik bira, kao i određivanje koliko porotnika se bira za pojedini sud spadalo je u nadležnost Državnoga pravosudnog vijeća, a danas je u djelokrugu ovlasti Državnoga sudbenog ureda koji upravlja radom sudova. Datum izbora porotnika određuje predsjednik republike. Porotnike u pojedina sudska vijeća raspoređuje predsjednik suda. Za razliku od ranije regulative, sadašnji zakon detaljno propisuje uvjete i način prestanka mandata. I na porotnike se odnosi odredba po kojoj funkciju mogu obavljati dok ne napune 70. godinu života. U suđenju porotnici i dalje imaju ista prava kao i profesionalni suci. Po zakonu iz 1997. godine povećana je dotada besprizorno niska naknada za porotnike na način da je usklađena prema njihovoj odgovornosti koju imaju kao nositelji sudske časti.³¹

Od sudske reforme iz 1997. godine nije se dogodila važnija promjena u svezi s porotništvom. Može se tek spomenuti važna izmjena koja se tiče njihove nepristranosti.

27 Vidi, npr. Pomorski, Stanislaw, Lay judges in the Polish Criminal Courts, *Reserve Journal of International Law*, 1975., 7/2. str. 198-209. Prema ovome istraživanju porotnici su svoju ulogu znatno precijenili, dok je po mišljenju odvjetnika i sudaca njihova uloga bila vrlo mala.

28 U bivšem Sovjetskom Savezu, odnosno kasnije u Rusiji su ih nazivali ili ih i danas nazivaju „tjelohraniteljima sudaca”, u Hrvatskoj „glavicom kupusa”, u Kini „gluhim ušima”. Vidi: Kutchnak-Ivkovic, Sanja, *Exploring...*, fusnota 13.

29 Botos, Gábor, *Az esküdtbírószág újbóli bevezetéséről*, u: *Rendészeti Szemle*, 1992/2, str. 11-51.

30 30/2007. (V.24.) AB határozat (odluka Ustavnog suda).

31 Zakon o pravnom položaju i primanjima sudaca - Bjt. §§ 122-128.

Naime, dok Zakon broj LXVII. iz 1997. nije isključivao da članovi stranaka budu porotnici, sadašnji zakon broj CLXII. iz 2011. godine isključuje mogućnost da profesionalni suci ili porotnici budu članovi stranaka. Ostale su promjene neznatne i njima se ne mijenjaju temelji ovoga instituta. Reformom iz 1997. uspješno je zaustavljena pojava „kroničnoga” nedostatka porotnika što je u to vrijeme bio jedan od najvećih problema u praksi rada sudova.

U sklopu reforme kaznenog postupka, Ministarstvo pravosuđa je 2016. podnijelo i prijedlog za preustroj mađarskoga sustava laičkog sudstva.³² Nakana je da se od 2018. godine bitno umanja uloga laika u pravosuđu, a to je pojava karakteristična za postsocijalističke države od devedesetih godina 20. stoljeća. U jednopartijskom sustavu sudovi s prisjednicima nastali prema sovjetskom modelu nisu uvjerali pravnike da sudjelovanje predstavnika naroda u suđenju služi ikakvome razumnom cilju.

Sudjelovanje porotnika ostaje, međutim, u kaznenom postupku pred vojnim sudovima i u kaznenim postupcima pred sudovima za maloljetnike. Reforma ima za posljedicu i to da zakonodavac u procesu suđenja želi „koristiti” specijalna znanja laika (vojna, pedagoška, psihološka), a ne opće životno iskustvo. Premda se argumenti koji se iznose radi znatnoga ograničavanja sudjelovanja laika u sudskome postupku ne čine previše uvjerljivima, a pozivanje na povijesnu ukorijenjenost se zbog na sličan način funkcionirajućega mješovitoga sudskoga sustava u brojnim demokratskim državama doima nategnutim, ipak je neprijeporno da je ono na tragu očekivanja velikoga dijela mađarskih pravnika. I u drugim se postsocijalističkim državama za umanjivanje uloge laičkoga elementa u suđenju koriste vrlo slični argumenti. (Michael Bobek u svojem radu o reformi sudstva koja obuhvaća i češko laičko sudovanje iz 2011. godine, navodi i obrazloženje zakonodavca za smanjivanje uloge laika u sudstvu, kao što su njihova pasivnost, mali doprinos, pa čak i da njihovo sudjelovanje u suđenju predstavlja tehničke poteškoće.³³

Istraživačka grupa autora još prije upoznavanja s naprijed navedenom namjerom reforme odlučila je provesti sveobuhvatno empirijsko istraživanje u Mađarskoj usmjereno i na stjecanje uvida u mišljenje porotnika i profesionalnih sudaca. Istraživanjem se željela dobiti slika o porotnom sustavu s obzirom na to da takvo istraživanje nije provedeno više od pedeset godina. Mišljenje autora je da je često negativna predodžba o radu porotnika posljedica mitova, inducirana zbog nadređenosti pravno obučениh sudaca, rezultat slično intoniranih negativnih promišljanja u drugim državama, a da to nije stajalište ljudi koji su bilo kao laici, bilo kao profesionalni suci, stvarni sudionici i dijelovi toga sustava koji imaju objektivnu sliku o njegovu

32 Nacrt Zakona o kaznenom postupku (Be tervezet ME/163/2015. Előterjesztés a Kormány részére az új büntetőeljárási törvény szabályozási elveiről. Készült: 2015. január 30.). Budapest: Igazságügyi Minisztérium, 2015. p. 32. Dostupno na internetu: <http://www.kormany.hu/download/1/21/40000/20150219%20IM%20el%C5%91terjeszt%C3%A9s%20az%20%C3%BAj%20b%C3%BCntet%C5%91elj%C3%A1r%C3%A1si%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20elveir%C5%91.pdf> (10. 10. 2016.).

33 Bobek, Michael, *Judicial Selection, Lay Participation and Judicial Culture in the Czech Republic: A Study in a Central European (Non) Transformation*, u: *Research Paper in Law*, 2014/3. 27. <http://aei.pitt.edu/63516/> (02.07. 2017.).

funkcioniranju.

U okviru ovoga istraživanja ispitalo se je ponašanje sudionika (i stručnih sudaca i sudaca laika) u procesu odlučivanja, s posebnim naglaskom na strategije profesionalnoga suca kao „razigravača”. Autori se nadaju da će rezultati do kojih su došli i mađarska iskustva biti koristan doprinos za međunarodna istraživanja rada mješovitih sudova.³⁴

5. SUDJELOVANJE POROTNIKA U RASPRAVI I U POSTUPKU ODLUČIVANJA: REZULTATI EMPIRIJSKOGA ISTRAŽIVANJA

Glavno pitanje povezano sa stvarnim djelovanjem sustava porotnoga suda je ostvaruje li se osigurana im pravna jednakost pri raspravljanju i presuđivanju spora. Bitno je istaknuti da se ovdje radi o formalnoj pravnoj jednakosti, a stvarno ostvarivanje pravnoga statusa jednakog onome kakav ima profesionalni sudac snažno je povezano s osobnošću pojedinca (personificirano), dakle ovisno je o praksi koju je uveo profesionalni sudac.

Tijekom istraživanja ispitane su četiri dimenzije sudjelovanja porotnika. S aspekta suca to su: (1) *pripremanje*, (2) *uključivanje u raspravu/uvođenje*, (3) *traženje iznošenja mišljenja* i (4) *utjecaj* (uzimanje u obzir mišljenja). Prve se dvije dimenzije mogu nazvati proceduralnima, a druge dvije sadržajnim (decizionalnim).

34 Vidi, npr.: Peters, Karl, Fehlerquellen im Strafprozeß, Band 2, Karlsruhe, C. F. Müller, 1972; Tausch, Anne M., Langer, Inghard, Soziales Verhalten von Richtern gegenüber Angeklagten. Merkmale, Auswirkungen sowie Änderungen durch ein Selbst- Training, Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie, 1971/3(4), str. 283-303; Casper, Gerhard, Zeisel, Hans, Der Laienrichter im Strafprozess. Vier empirische Studien Zur Rechtsvergleichung, Karlsruhe, C. F. Müller Juristischen Verlag, 1979., str. 81; Rennig, Christoph, Die Entscheidungsfindung durch Schöffen und Berufsrichter in rechtlicher und psychologischer Sicht. Empirische, rechtsdogmatische und psychologisch- theoretische Untersuchungen zur Laienbeteiligung an der Strafgerichtsbarkeit, Marburg, N. G. Elwert, 1993.; Rennig, Christoph, MACHURA, Stefan, Die Zusammenarbeit zwischen Schöffen und Berufsrichtern, in Lieber, Hasso, Sens, Ulla (eds.), Ehrenamtliche Richter – Demokratie oder Dekoration am Richtertisch?, Wiesbaden, Kommunal- und Schul-Verlag, 1999., str. 65-70. (The Cooperation between Lay Assessors and Professional Judges); Machura, Stefan, Eine Kultur der Kooperation zwischen Schöffen und Berufsrichtern, Richter ohne Robe, 2000/12, str. 111-116. [www.ruhr-uni-bochum.de/rsozlog/daten /pdf/machura-pdf/Machura%20-%20Kultur%20der%20Kooperation.pdf](http://www.ruhr-uni-bochum.de/rsozlog/daten/pdf/machura-pdf/Machura%20-%20Kultur%20der%20Kooperation.pdf); Machura, Stefan: „Interaction Between Lay Assessors and Professional Judges in German Mixed Courts” 72 Int’l Rev. Penal L. 2001. str. 451.; Malsch, Marijke, Democracy in the Courts: Lay Participation in European Criminal Justice Systems, Farnham: Ashgate Publishing, 2009.; Goldbach, Toby Susan, Hans, Valerie, Juries, Lay Judges, and Trials, Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice, Gerben Bruinsma and David Weisburd, eds., Cornell Legal Studies Research, Paper No. 2013., str. 13-87; Dubber, Markus, Philajamäkki, Lay Participation in Modern Law: A Comparative Historical Analysis, Comparative Legal History, 2015/2, str. 223-230; Kutnjak-Ivkovic, Sanja, Ears of The Deaf: The theory and reality of Lay judges in Mixed Tribunals, Chicago-Kent Law Review, 2015/3, str. 1031. scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview/vol90/iss3/11.

Slika 1. Shema 1.
Model participacije porotnika

5.1. Uključivanje porotnika u pripremu rasprave

5.1.1. Stajališta porotnika

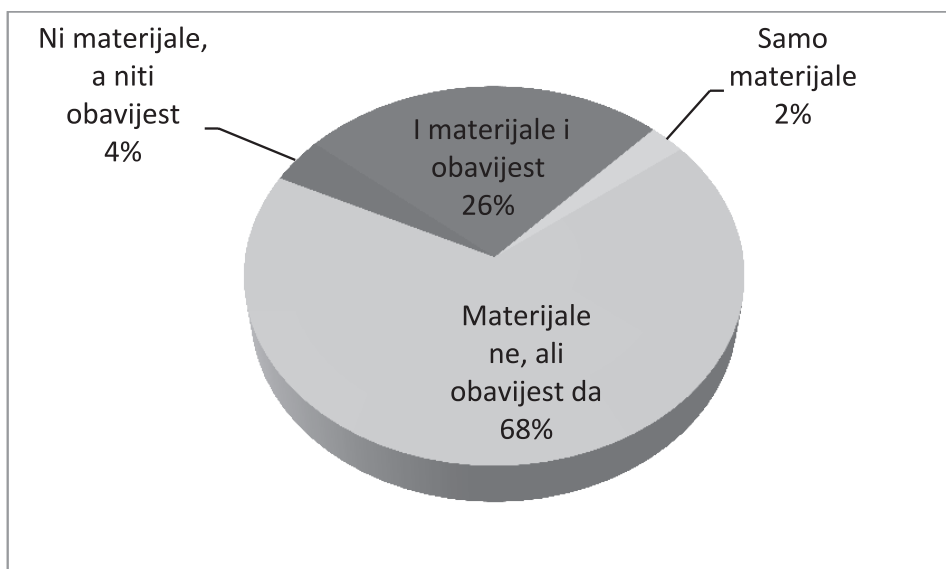
Dimenziju „pripreme” mjerili smo na temelju činjenice kako porotnici ocjenjuju što je u proteklom ciklusu bila najkarakterističnija sučeva praksa, je li im dao na uvid spis predmeta koji je raspravljan i potrebne informacije; je li im dao spis predmeta, ali im je uskratio informacije; dao im je samo informacije o predmetu; nije im dao ni spis predmeta, a niti obavijest o slučaju.

Na temelju odgovora pruža se prilično prihvatljiva slika prema kojoj su suci uz vrlo rijetke iznimke (4 %), vjerojatno ne samo zbog formalnih pravnih propisa, nego i zbog vlastitih stručnih aspekata (olakšavanje zajedničkoga posla s porotnicima), davali prethodne informacije o slučajevima koji su se raspravljali, čime su porotnici „dobili sliku” o predmetu. Različita su iskustva o tomu. Najčešće je (dvije trećine porotnika je to potvrdila) sudac dao usmenu obavijest o sporu, a samo jedna četvrtina porotnika je svjedočila o tomu da su pored obavijesti o predmetu, dobili i spis predmeta u koji su izvršili uvid. Uočava se da ipak postoji (na sreću samo u uskom krugu) praksa po kojoj postupajući sudac porotnike ne smatra partnerima te im ne daje ni mogućnost prethodnog obavještanja o sporu.

	Broj slučajeva	Postotak	Važeći postotak
Dobili smo spise predmeta, a uz njih i potrebne informacije	80	23,0	25,9
Dobili smo samo spise predmeta	8	2,3	2,6
Materijale u vezi s predmetom nismo dobili, ali nas je sudac izvještavao o slučaju	209	60,1	67,6
Nismo dobili ni materijale, a niti informacije	12	3,4	3,9
Ukupno	309	88,8	100,0
Nedostaje odgovor	39	11,2	
SVEUKUPNO	348	100,0	

Tablica 1.

Iskustva porotnika o njihovu uključivanju u pripremanje rasprave

5.1.2. Stajalište sudaca

Kao zanimljivost navodimo da je iz prikupljenih (N=109) *online* podataka od sudaca (nisu reprezentativni) vidljiva slična projekcija koja potvrđuje dominaciju prakse obavještanja porotnika. Materijale i obavijest dalo je 9,6 %; samo materijale dalo je: 1,1 %; samo obavijest dalo je: 81,9 %; ni materijale, ni obavijest nije dalo: 7,4 % sudaca.

5.1.3. Odstupaju li međusobno iskustva različitih skupina porotnika o sudačkim pripremnim radovima³⁵

O tomu kakvu će „sliku o sporu” tijekom pripremnih radnji porotnici dobiti od suca jamačno je ovisna o tomu kako sudac prosuđuje svoju ulogu. Zanimljivo je, međutim, istražiti utječu li stanoviti uvjeti/okolnosti na učestalost sudske prakse i stajališta o njegovoj ulozi u sudskom postupku. Glede *karakteristika porotničkog statusa*: najpovoljnija praksa (porotnicima je osigurano i davanje obavijesti i uvid u spis predmeta) uočljiva je u većem omjeru od prosjeka (26 %) ³⁶ među porotnicima na (bivšem županijskom sudu) tribunalu (34 %, 15/44 osobe³⁷); kao i među porotnicima koji ovu funkciju obavljaju tri ili više ciklusa (39%, 39/100 osoba³⁸), nadalje onima koji okončavaju porotnički mandat (42 %, 22/52 osobe³⁹) te među porotnicima županije Békés (43 %, 32/74 osobe⁴⁰). *Društvena pozadina kao karakteristika* nije pokazala nikakve poveznice za naprijed navedenu povoljnu sudsku praksu, ali neke razlike u *ponašanju* jesu. O takvom iskustvu su u iznadprosječnom razmjeru svjedočili oni koji su bili zadovoljni s načinom na koji je njihov rad priznat (30 %, 67/228 osobe⁴¹), kao i oni koji nisu pokazali interes za politiku (37 %, 28/75 osoba⁴²) odnosno oni koji su se izjasnili da o političkim pitanjima nisu informirani (38 %, 15/40 osoba⁴³). Uočljiva je bila povezanost s pokazanim zadovoljstvom prema radu pravosudnih institucija, ali ta međusobna veza nije posebno važna.

Držimo kako je racionalno zaključiti kako povoljna sudska praksa pokazuje povezanost sa značajkama porotničkoga statusa, čak i s naprijed spomenutom značajkom zadovoljstva pravosuđem. U slučaju potonjega radi se o tomu da svijest o pozitivnoj procjeni njihova rada povećava kod porotnika osjećaj priznanja i zadovoljstva funkcioniranjem institucije. Međutim, za povezanost s „apolitičnim” ponašanjem nemamo logično objašnjenje.

35 Tijekom izrade upitnika pretpostavka je bila da će u procjeni odgovora uz porotnički status i osobnu društvenu pozadinu relevantno biti i osobno držanje porotnika.

Za značajke porotničkoga statusa utvrđen je: kontinuitet (hoće li davatelj odgovora u novome ciklusu nastaviti posao porotnika ili će prestati s porotničkim radom), organizacijski oblik (općinski, kvartovski, upravni radnopravni sudovi te tribunal), dosadašnji broj porotničkih ciklusa, porotnički razred (kazneni, građanski, radni i ostali), približni broj raspravljenih predmeta i članstvo u Mađarskoj udruzi porotnika.

Osobno držanje (ponašanje) karakteriziraju osobni život, odnosno zadovoljstvo akterima društvenih institucija, povjerenje u ljude, sklonost prema strogoći ili popuštanju u raznim pravnim pitanjima, kao i odnos prema politici.

36 Ovdje su prikazane one poveznice koje su se u matematičko-statističkom pokazale važnima ($p \leq 0,05$).

37 Od 44, njih 15.

38 Od 100, njih 39.

39 Od 52, njih 22.

40 Od 74, njih 32. Ovo je vrlo zanimljiv i vrijedan podatak, ali autori upozoravaju da uzorak nije teritorijalno reprezentativan.

41 Od 228, njih 67.

42 Od 75, njih 28.

43 Od 40, njih 15.

5.2. Uključivanje porotnika u odvijanje rasprave

5.2.1. Stajalište porotnika

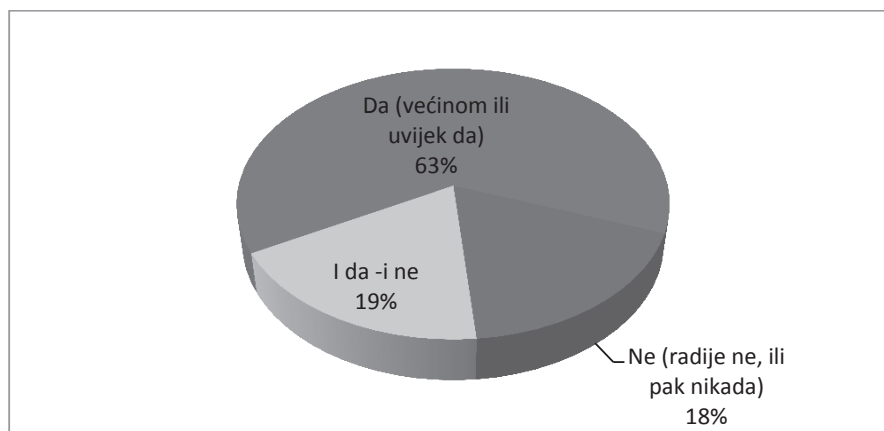
Dimenziju „uključivanja/uvođenja” mjerili smo kako bismo utvrdili običavaju li postupajući suci tijekom rasprave dati mogućnost porotnicima za postavljanje pitanja sudionicima postupka (optuženi, svjedok, vještak itd.)? I u vezi s tim nas je zanimala uobičajena praksa, pojednostavljeno rečeno učestalost i rasprostranjenost osiguravanja ove mogućnosti.

Slično prethodnoj proceduralnoj slici i ovdje su ispitanici dali prilično pozitivnu sliku. Naša kvalifikacija „povoljno” znači samo toliko da je slika općenito pozitivna. Ako sumiramo izvorno ponuđene odgovore, vidjet ćemo da je blizu dvije trećine sudaca dalo tu mogućnost porotnicima. Ali to istodobno znači i da je stajalište jedne trećine sudaca prema porotnicima nepovoljno⁴⁴ (ili promjenljivo ili isključujuće).

	Broj slučajeva	Postotak	Važeći postotak
Ne (radije ne ili nikada)	56	16,1	17,9
I da – i ne	58	16,7	18,6
Da (uglavnom ili uvijek da)	198	56,9	63,5
Ukupno	312	89,7	100,0
Bez odgovora	36	10,3	
SVEUKUPNO	348	100,0	

Tablica 2.

Istakta porotnika o mogućnosti ispitivanja na raspravnom ročištu

⁴⁴ U strogom smislu, dakako, praksa se može ocijeniti nedvosmisleno nepovoljnom samo onda ako je dokazivo da je ona protivna zahtjevima porotnika. Međutim, u upitniku nisu postavljena pitanja vezana za njihove zahtjeve.

5.2.2. Suci o osiguravanju postavljanja pitanja

Suci su na tom polju neprijeporno pokazali pozitivniju sliku o sebi. Samokritički ih se izjasnilo (nikada ili uglavnom ne daju tu mogućnost) 11,7 %; o promjenljivoj praksi samo 6,4 %; dok velika većina (82,0 %) tvrdi da uglavnom ili uvijek daje porotnicima tu mogućnost ispitivanja.

5.2.3. Iskustva i ocjene porotnika u pogledu sudačke prakse vezane za osiguravanje mogućnosti ispitivanja?

Neki elementi *porotničkog statusa* pokazuju povezanost sa sudačkom praksom u vezi s osiguravanjem ispitivanja. To znači, da su u omjeru nešto iznad prosjeka (64 %) takav sudački usus iskusili porotnici koji su na toj dužnosti bili u tri ili više ciklusa (71 %). Jamačno je to u suodnosu s činjenicom da su oni iskusni, pa suci u njima vide suradnike koji raspoložu dokazanim praktičnim iskustvom, pa im njihovo uključivanje u raspravu ne znači faktor rizika. Vrijedi napomenuti (ali nije indikativno!) da su se članovi udruge porotnika (u uzorku 49 osoba) samo u ispodprosječnom omjeru (51 %) susreli s takvom sudačkom praksom.

Pokazala se određena razlika i u pojedinim sudačkim odjelima. Među njima je sudjelovanje porotnika u iznadprosječnom omjeru (75 %) osigurana (i) u građanskom odjelu, ali s obzirom na njihov mali broj u uzorku (n=32), ova poveznica nije se pokazala indikativnom. No, zato su indikativne i markantno vidljive teritorijalne (županijske) razlike, koje upućuju na to da organiziranost na razini različitih teritorijalnih jedinica u određenoj mjeri daje odstupajuće uzorke glede socijalizacije sudaca. Uzorci nemaju teritorijalnu reprezentativnost, a ona je u relativno znatnom omjeru zastupljena samo u nekoliko županija (Békés: 75 osoba; Borsod-Abaúj-Zemplén (BAZ): 55 osoba; Budapest i Pest: 75 osoba; Csongrád: 47 osoba). Međutim u odgovorima su vidljive velike razlike. S jedne strane o iznadprosječnom omjeru svjedoče porotnici u županijama Békés (83%) i BAZ (76 %), dok su istodobno njihovi kolege u Budimpešti i županiji Pest zajedno dali omjer od 47 %, a u županiji Csongrád je njih 32 % prepoznalo ovu proceduralnu mogućnost. Mišljenja smo da se ovdje ne radi o slučajno nastalim odstupanjima, nego o uzorcima sudačkoga shvaćanja i ostvarivanja njihove uloge unutar istovjetnoga organizacijskoga kruga.

Društvena pozadina porotnika ne pokazuje meritornu povezanost s praksom uključivanja/uvođenja. Tamo gdje uočavamo ovu vezu, ona posredno izaziva jedan drugi učinak, da razina mjesta stanovanja porotnika zrcali gore već navedene teritorijalne razlike. O ovoj praksi u Budimpešti svjedoči samo 46 %, a u županijskim centrima 70 % porotnika. Vrlo je zanimljivo da unatoč malome broju porotnika iz općina (16 osoba), oni skoro jednoglasno (njih 15) svjedoče o ovoj povoljnoj mogućnosti sudjelovanja.

Postoji sličnost i u dobnoj grupi kao i u radnoaktivnom statusu (netko je aktivni zaposlenik, a netko umirovljenik), ali veći omjer u ovoj starijoj dobnoj grupi, odnosno u krugu porotnika umirovljenika pokazuje onaj već spomenuti karakter porotničkoga statusa, da suci češće omogućavaju ispitivanje svjedoka i optuženika iskusnim porotnicima, koji tu funkciju obnašaju više ciklusa.

Od svih vrsta *ponašanja* porotnika najjaču ulogu ima zadovoljstvo porotnika zbog priznavanja njihova rada. Čak 70 % porotnika koji su zadovoljni priznavanjem njihova rada svjedoči o praksi da im se omogućava ispitivanje na ročištu, dok na strani onih koji su nezadovoljni priznavanjem njihova rada samo se 34 % porotnika izjasnilo da dobiju to pravo! Nezadovoljstvo je, dakle, vjerojatno posljedica (i) toga da se određenome krugu porotnika ne pruža mogućnost uključivanja/uvođenja u raspravni postupak.

Sadržajno se ista ova poveznica može pronaći i u slučaju zadovoljstva radom sudova. Ovdje se 68 % zadovoljnih porotnika izjasnilo u korist prakse odobravanja ispitivanja sudionika u postupku, dok je među nezadovoljnima samo 40 % njih istaknulo da im se osigurava to pravo.

Zanimljiv, ali ne i indikativan učinak ima i stajalište o prekidu trudnoće odnosno eutanaziji. Omjer između tabora sklonoga ublažavanju i onoga koji se zauzima za postroživanje pokazuje razliku 61:74 odnosno 60:84 %, dakle različita je („ublaživači” negativnije, a „postrožitelji” pozitivnije) rasprostranjenost prakse postavljanja pitanja.

Premda ne indikativno, ali se opet pojavljuje zagonetna povezanost u vezi odnosa s politikom ili političkim stajalištima. Nepolitični porotnici imaju pozitivniji vidokrug. Oni koje politika ne zanima, odnosno koji su se izjasnili kao ispodprosječno informirani o političkim pitanjima ocijenili su oživotvorenje ove prakse znatno iznad prosjeka (77 odnosno 73 %), dok su oni koji su se izjasnili da između sadašnjih političkih stranaka i organizacija nema nijedne koja bi im bila bliža od drugih, pokazali veći omjer (67 %) od onih koji simpatiziraju neku od političkih organizacija (57 %).

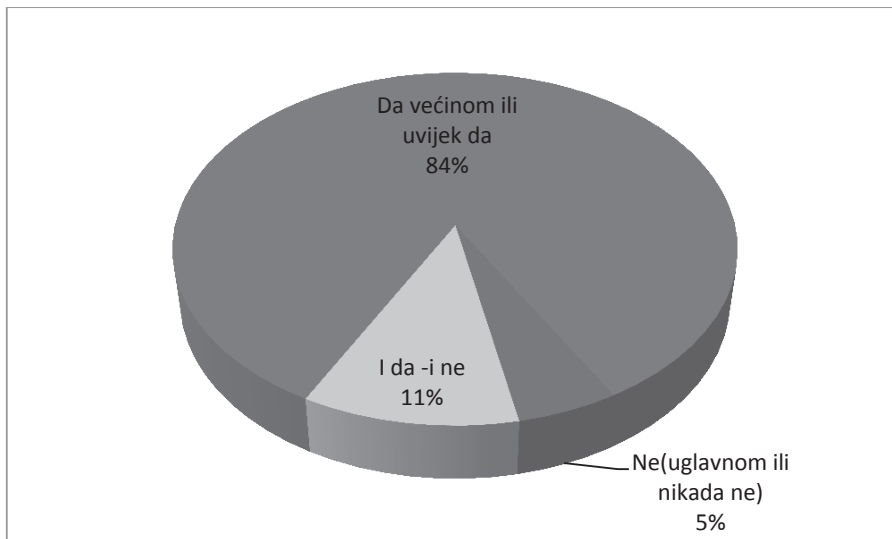
5.3. Sudački zahtjevi za izražavanje mišljenje porotnika

5.3.1. Stajalište porotnika

Pored dva proceduralna elementa ispitivali smo i dva sadržajna segmenta. Dimenzija traženja iskazivanja mišljenja odnosila se na neposredno mjerenje prakse koja se tiče ocjene porotnika o tomu traže li suci njihovo izjašnjenje u prosudbi spora. Prema tablicama koje pokazuju rasprostranjenost ove prakse sadržajni element se u većoj mjeri ostvaruje u usporedbi s osiguravanjem proceduralnih mogućnosti, dakle karakterističan je za širi krug sudaca.

Porotnici smatraju da je za četiri od pet sudaca karakteristično da prilikom prosudbe spora zamole mišljenje porotnika.

	Broj slučajeva	Postotak	Važeći postotak
Ne (uglavnom ili nikada ne)	16	4,6	5,2
I da – i ne	34	9,8	11,0
Da (većinom ili uvijek da)	260	74,7	83,9
Ukupno	310	89,1	100,0
Bez odgovora	38	10,9	
SVEUKUPNO	348	100,0	

Tablica 3.

Traži li sudac od porotnika izražavanje mišljenja o prosudbi spora

5.3.2 Suci o praksi traženja porotničkoga mišljenja

Na ovome polju su u biti istovjetna mišljenja porotnika i sudaca. Omjer onih kojima mišljenje porotnika nije bitno („nije posebno bitno”) iznosi 5,4 %; onih koji praksu glede toga mijenjaju 13,8 %; dok velika većina sudaca (79,8 %) zastupa za porotnike povoljno stajalište.

5.3.3. Koje porotničke grupe su nezadovoljnije od prosjeka?

S obzirom na to da je riječ o jednoj vrlo raširenoj praksi (učestalost=84 %) bilo je unaprijed očekivano da će se u manjoj mjeri pojaviti relativno očite razlike. Autori su se odlučili da će radije ispitati negativnu praksu s prosječnom rasprostranjenosti 5 % (dakle, kada se porotnici osvjedoče da sudac uglavnom ne traži, ili nikada ne traži njihovo mišljenje).

Između elemenata *porotničkog statusa* takvim se pokazalo mišljenje (14 %, 7/52 osoba) „odlazećih”⁴⁵ (u novom ciklusu više ne žele obnašati porotničku funkciju ili nisu reizabrani), kao i iskustva članova udruge porotnika (12 %, 6/49 osoba⁴⁶).

U kategoriji *društvene pozadine* među elementima se izdvaja poveznica između naselja i životne dobi. U gradovima koji nisu županijska središta (malim gradovima) nastanjeni porotnici su u iznadprosječnom omjeru (9 %) svjedočili o negativnoj (isključujućoj) praksi. Isto tako su i pripadnici mlađih dobnih skupina u odnosu na starije iskusili drukčiju praksu (u kategoriji ispod 50 godina 28 % (5/18 osoba)⁴⁷, a u

45 Od 52 osobe, njih 7.

46 Od 49 osoba, njih 6.

47 Od 18 osoba, njih 5.

dobnoj skupini ispod 60 godina 9 % (8/68 osoba)⁴⁸. Postoji poveznica i s radnoaktivnim statusom (16 % radnoaktivno zaposlenih porotnika iskusilo je negativnu praksu), ali to vjerojatno izražava i učinak životnog iskustva. Uočena je nadalje i veza sa stupnjem obrazovanja⁴⁹ odnosno sa sadašnjom ili ranijom sferom zanimanja.⁵⁰

Glede *ponašanja porotnika* naglašenu ulogu u procjeni vlastite situacije ima priznavanje porotničkoga rada: 41 % porotnika nezadovoljnih priznavanjem njihova rada (58 osoba) iskusilo je praksu isključivanja. Mala se povezanost uočava i glede zadovoljstva radom sudova: 13 % (7 osoba) nezadovoljnih porotnika (od njih ukupno 53 osobe) iskusilo je praksu isključivanja. Druge vrste učinaka ponašanja nisu utvrđene.

5.3.4. *Mišljenja porotnika koje je različitoga od stajališta sudaca*

Ovaj element može precizirati sliku o porotničkoj pasivnosti/aktivnosti. Prema njihovu osobnom priznanju dvojica od svakih pet porotnika (42 %) još nikada ni u jednome sporu nisu pokazala mišljenje koje bi bilo različito od sučeva,⁵¹ a jedan od njih pet (21 %) je izjavio da se to dogodilo samo jednom. Ostaju dakle, dva porotnika od petorice (37,2 %) koji su nekoliko puta ili češće iznijeli oprečno stajalište od onoga koje je zauzeo sudac. Na temelju ovih podataka može se racionalno argumentirati i razlog za nedostatak porotničke autonomije (potčinjenost profesionalnim sucima), ali i za dovoljnu utemeljenost argumenata stručnog suca.

Porotnička aktivnost više se uočava kroz činjenicu da li oni izražavaju svoja stajališta koja odudaraju od sučeva mišljenja. Sumirajući možemo kazati da polovica porotnika s različitim mišljenjem (52 %) u svakoj prigodi iznosi svoje gledište, više od trećine njih (38 %) „nekada da, a nekada ne” iznosi svoje mišljenje, dok se jedna desetina radije odlučuje prešutjeti svoje oprečno stajalište.⁵²

„Iščitavanjem” ova dva pokazatelja vidimo da je od 312 porotnika koji su odgovorili na pitanje, gotovo polovica (151 osoba) izjavila da do sada ni u jednome slučaju nisu imala mišljenje koji bi se razlikovalo od sučeva, ili su ga, ako su ga imali, prešutjeli.⁵³

Istodobno nam se čini da se za, tzv. izražavanje izdvojenoga mišljenja, kao najснаžniji oblik iskazivanja porotničke „opozicije”, odlučuju samo iznimno (od 297 porotnika koji su odgovorili na pitanje, samo njih pet je to učinilo u jednome slučaju, a isto tako je pet porotnika iskoristilo tu mogućnost u više slučajeva).⁵⁴

48 Od 86 osoba, njih 8.

49 Od 15 porotnika bez mature kod troje je uočena ova praksa.

50 Porotnici koji dolaze iz civilne sfere (11 osoba), a čine manjinu u odnosu na one koji dolaze iz javnih službi ili tržišnoga gospodarstva, uočavaju u većoj mjeri (3 osobe) negativnu (isključujuću) praksu.

51 Vidi Kulcsar, str. 92. Prema izračunima izvršenim na temelju njegovih podataka, to je u ono vrijeme karakteriziralo porotnike u još većoj mjeri (54 %).

52 U pogledu „davanja glasa” također su, porotnici iz „ancien regime” bili pasivniji (64 % njih nije iznosilo svoje oprečno mišljenje ili ga je davalo samo vrlo rijetko).

53 Ista je praksa je u ranijem sustavu bila karakteristična za četiri petine porotnika.

54 Zbog maloga broja porotnika s „izdvojenim mišljenjem” možebitne poveznice se mogu izraziti samo „tentativnim” značajkama između ovoga aktivizma i nekih porotničkih karakteristika. Mi

5.4. Utjecaj porotnika na odluke sudaca

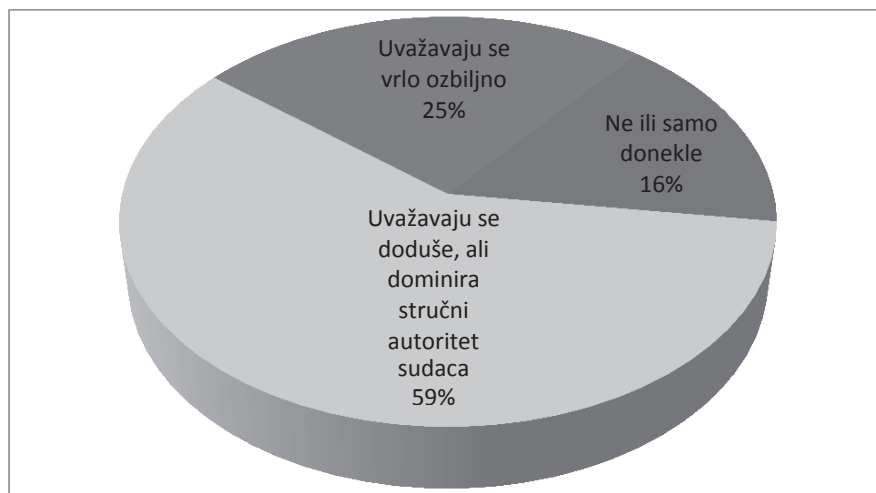
5.4.1. Stajalište porotnika

Drugi sadržajni element „utjecaj” (uzimanje mišljenja u obzir) možemo iz porotničkoga kuta ocijeniti kao najvažniji čimbenik. Zanimalo nas je kakvu ulogu ima mišljenje porotnika na sudačku prosudbu slučaja, dakle na samu presudu. To je jedan sumirajući aspekt, jer naime, mjeri imaju li porotnici koji sudjeluju u sudskome postupku osjećaj da njihovo osobno sudjelovanje donosi rezultat i ima smisla, jesu li uvjereni u to kako su i sami pridonijeli presudi kojom je spor okončan.

Ako se to uzme kao temelj za ocjenu mjerodavne uloge porotničkoga sustava, onda se može reći da se u praksi općenito ostvaruje ugradnja laičkoga elementa u pravosudni sustav. Velika većina porotnika (84 %) svjedoči da se njihovo mišljenje uzima u obzir u donošenju odluke. Međutim, unutar grupe koja je dala ovu povoljnu ocjenu projiciraju se dvije vrste sustava: 25 posto njih je izjavilo da imaju osjećaj da su i sami „suci”, ali je istovremeno 60 posto njih smatralo da njihova uloga ipak nije ravnopravna jer su podložni stručnoj dominaciji profesionalnih sudaca. U cjelini dakle, manju težinu (16 %) imaju iskustva po kojima porotnici nemaju meritorni doprinos u prosudbi sudskih sporova.

	Broj slučajeva	Postotak	Važeći postotak
Uopće se ne uvažavaju	4	1,1	1,3
Imaju samo malu težinu, uglavnom se ne uvažavaju	31	8,9	9,9
I da – i ne	15	4,3	4,8
Uvažavaju se doduše, ali dominira sudački stručni autoritet	183	52,6	58,7
Uvažavaju se vrlo ozbiljno (skoro uvijek)	79	22,7	25,3
Ukupno	312	89,7	100,0
Bez odgovora	36	10,3	
SVEUKUPNO	348	100,0	

smo pronašli samo jednu: u uzorcima je udio muškaraca samo 29 %, ali su među porotnicima s „izdvojenim mišljenjem” oni u većini (6 osoba).

Tablica 4.

Pretpostavljeni utjecaj porotničkoga mišljenja na sudačku odluku

5.4.2. Suci o utjecaju porotnika

U ovome se bitno razilaze „gledišta o stvarnome stanju” između porotnika i sudaca. Porotnici za razliku od sudaca puno pozitivnije procjenjuju uvažavanje njihova mišljenja pri donošenju presude. Objašnjenje za razliku u prosudbi ovoga prinosa možemo potražiti i u socijalnopsihološkom aspektu. Mislimo da se ovdje porotnike više ne može promatrati samo kao nekakve vanjske čimbenike nad kojima suci imaju ovlasti usmjeravanja, nego se radi i o prosudbama koje imaju elemente samovrednovanja. Valjda je zbog toga procjena porotničke situacije povoljnija iz njihovoga kuta od one koju o njihovoj ulozi svjedoče suci. Većina sudaca (70,5 %) smatra da mišljenje porotnika slabo (uopće ne, u maloj mjeri, ili samo ponekad) utječe na donošenje sudske presude; jedna četvrtina njih (27,4 %) drži da se njihovo mišljenje uvažava, ali u konačnici ipak prevlada stručni autoritet sudaca; dok je mali broj onih (2,1 %), koji smatraju da mišljenje porotnika ima vrlo ozbiljnu ulogu.

5.4.3. Porotničke grupe koje svoj utjecaj procjenjuju različito

U cjelini možemo uočiti da jedna četvrtina porotnika procjenjuje da porotničko mišljenje ozbiljno utječe na oblikovanje sudske odluke (presude). Istražili smo u kojim porotničkim krugovima je nastala dijametralno suprotna procjena.

Glede *porotničkoga statusa* među bitnim značajkama ulogu imaju četiri čimbenika: organizacijska pozicija, teritorijalni čimbenik, broj porotničkih ciklusa i sudski odjel. To znači da su porotnici na okružnim sudovima povoljne ocjene dali u niskom postotku (samo jedan od njih petnaest); a u županiji Békés⁵⁵ u iznimno

visokom postotku (44 %), dok su oni iz Budimpešte i Peštanske županije⁵⁶ to ocijenili u samo 12 %. Među porotnicima koji funkciju obnašaju tri ili više ciklusa⁵⁷ njih 35 % je zadovoljno, a glede sudskih odjela porotnici u sudskim vijećima građanskoga odjela⁵⁸ zadovoljniji su (38 %) od onih u drugim sudskim odjelima.

Na ovu procjenu *društvena pozadina* utječe na više načina i to u pogledu naselja, životne dobi i stupnja obrazovanosti. Najmanje su zadovoljni (samo 10 %) porotnici iz glavnoga grada (60 osoba), za razliku od primjerice malobrojnih (17 osoba) porotnika koji ne žive u gradovima, kod kojih je 41 %⁵⁹ pokazalo zadovoljstvo. Uočljivo je i da mlađi porotnici (riječ je o 18 porotnika mlađih od 50 godina) drukčije prosuđuju situaciju od ostalih. Samo jedan (!) od njih se izjasnio zadovoljnim ovom situacijom. Čini se da je porast stupnja obrazovanosti u usporednom suodnosu s proširivanjem kritičkoga držanja. Dok je iznadprosječno zadovoljstvo (40 ispitanika odnosno 32 %) zabilježeno kod porotnika bez završene mature (sveukupno 15 osoba) te kod onih sa završenom maturom (100 osoba), taj postotak kod porotnika s diplomom (192 osobe) pada na samo 21 %.

Kod ocjene učinka *porotničkoga ponašanja* uočava se dvostruka poveznica. Pokazuje se jedan neposredniji, možda i stručniji učinak. U vezi s poštivanjem porotničkoga rada među nezadovoljnima (59 osoba) samo njih 14 % misli da se mišljenje porotnika uvažava pri donošenju sudske odluke (za razliku od 29 % porotnika koji su time zadovoljni).

Istodobno se pokazuje i jedan posredniji učinak porotničkoga mišljenja koji se pojavljuje projiciran kroz društvenu sliku o porotnicima. Možemo primijetiti da su zadovoljnije od prosjeka (25 %) osobe koje su zadovoljnije i s institucionalnim funkcioniranjem društva. One su zadovoljne s radom vlade (32 %⁶⁰), s gospodarskim stanjem u zemlji (37 %⁶¹), s radom policije (36 %⁶²), državnog odvjetništva (31 %⁶³), s funkcioniranjem parlamenta (31 %⁶⁴), djelovanjem mjesne samouprave (32 %⁶⁵), s radom političkih stranaka (*66,7 %⁶⁶) te s funkcioniranjem EU (40 %⁶⁷).

56 76 osoba.

57 101 osoba.

58 32 osobe.

59 7 osoba.

60 93 osobe.

61 67 osoba.

62 100 osoba.

63 173 osobe.

64 70 osoba.

65 127 osoba.

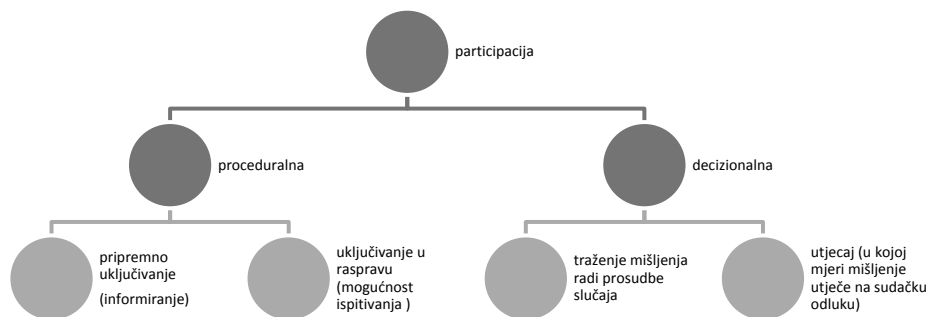
66 Sveukupno 21 osoba.

67 76 osoba.

5.5. Sumirajuća slika stajališta porotnika o sudskoj praksi koju primjenjuju suci

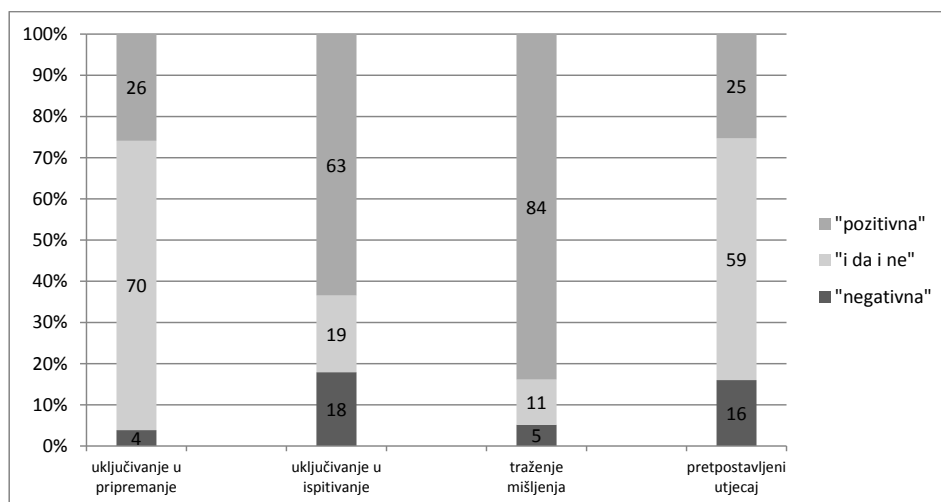
5.5.1. Ocjene porotnika kroz ispitivane četiri dimenzije

Operacionaliziranu analizu porotničke participacije prikazuje donja shema, a u četiri dimenzije svrstana sudska praksa koju su ocijenili porotnici prikazana je u dijagramu. U cjelini bismo mogli kazati da premda sudska uloga može pokazivati značajne pojedinačne ili teritorijalne razlike, ipak nema govora o tomu da bi porotnici bili samo pasivni statisti u raspravnom postupku i procesu donošenja presude. Suci vjerojatno paze i na to da se na vidljiv način ne povrijedi status porotnika kao formalnih članova sudskega vijeća. Međutim, u jednoj stvari se pokazuje sudaranje laičkoga i stručnoga elementa, naime, u sudskoj presudi porotnici jasno prepoznaju dominaciju profesionalnih sudaca ponajprije kao izraza stručnoga aristokratizma.

Grafikon 1.

Ocjena sudske prakse u četiri dimenzije iz kuta porotnika

5.5.2 Sumirajući tipovi sudske prakse kao rezultat ocjene porotnika

Pokušali smo zbirno prikazati u četiri ispitivane dimenzije sudsku praksu gledanu iz kuta porotnika. U ostvarivanju toga cilja ispitali smo pomoću analize klastera⁶⁸ u četiri dimenzije (uključivanje u pripreme, uključivanje u ispitivanje, traženje mišljenja, težina mišljenja) sudsku praksu (pozitivna = 3, mješovita = 2, negativna = 1) i njezine poveznice. Donja tablica na temelju dobivenoga klastera prikazuje izmjereni prosjek po pojedinim dimenzijama. Uzimajući u obzir sve ove vrijednosti mogu se uočiti četiri karakteristične oznake sudske prakse (da *porotnici sude zajedno s profesionalnim sucima, crta korektnog aristokrata, ambivalentna crta i slika o držanju distance između sudaca i porotnika*).

Slika je i u ovome zbirnome obliku povoljna jer je, naime, blizu polovice porotnika (47 %) izjavilo da se susreće s nedvojbeno (po njim) pozitivnom sudskom praksom, dok se u najmanjem omjeru pojavljuje praksa koja porotniku ne osigurava meritorno sudjelovanje.

	2.	3.	4.	
	Korektna (shvaćanje o porotnicima kao sucima)	Korektni aristokrat	Ambivalentna	Aristokrat koji se drži na distanci
	n = 142	n = 60	n = 57	n = 46
	46,6 %	19,7 %	18,7 %	15,1 %
Dimenzija	Prosjeci 1-3			
Uključivanje u pripreme	2,20	2,70	1,98	1,93
Uključivanje u ispitivanje	2,99	2,88	1,42	1,52
Traženje mišljenja	2,98	3,00	3,00	1,65
Utjecaj	2,45	1,65	2,18	1,48

Tablica 5.

Zbirni tipovi sudske prakse iz kuta porotnika

„Korektna” (daje privid da porotnici sude zajedno s profesionalnim sucima) sudska praksa (47 %) jest ona kod koje sudac uvijek daje porotnicima informacije povezane sa slučajem (ponekad čak i materijale iz sudskoga spisa); uvijek osigurava mogućnost ispitivanja tijekom rasprave; uvijek traži od porotnika iznošenje mišljenja o prosudbi slučaja; te prema stajalištu porotnika pri donošenju odluke ozbiljno uzima u obzir njihovo mišljenje.

68 U analizi rezultata korišten je postupak SPSS *K-means*, a sve četiri verzije (informiranje, uključivanje u ispitivanje, traženje mišljenja, težina njihova mišljenja) uvrštene su u postupku ocjenjivanja u tri kategorije (pozitivnu, mješovitu, negativnu). Između verzija koje su rezultirale različitim brojem klastera na koncu je izabrana ona koja sadrži 4 klastera i to s jedne strane jer su u odnosu na nizak broj uzoraka sve četiri grupe bile relativno brojne, a istodobno su imale sadržaj pogodan za empirijsko vrednovanje. Program je ovu grupnu strukturu na temelju odgovora 305 porotnika (od ukupno 348 ispitanika neki nisu odgovorili na svako postavljeno pitanje) ustrojio na tragu 7 iteracijskih koraka.

Na suce uvrštene u kategoriju „*korektnog aristokrata*” (20 %) karakteristično je skoro sve navedeno u prethodnoj kategoriji, uz jednu bitnu razliku, a to je da pri donošenju odluke postupaju autonomno. S jedne strane saslušaju porotnike, ali njihovo laičko mišljenje u stvari ne uzimaju u obzir.

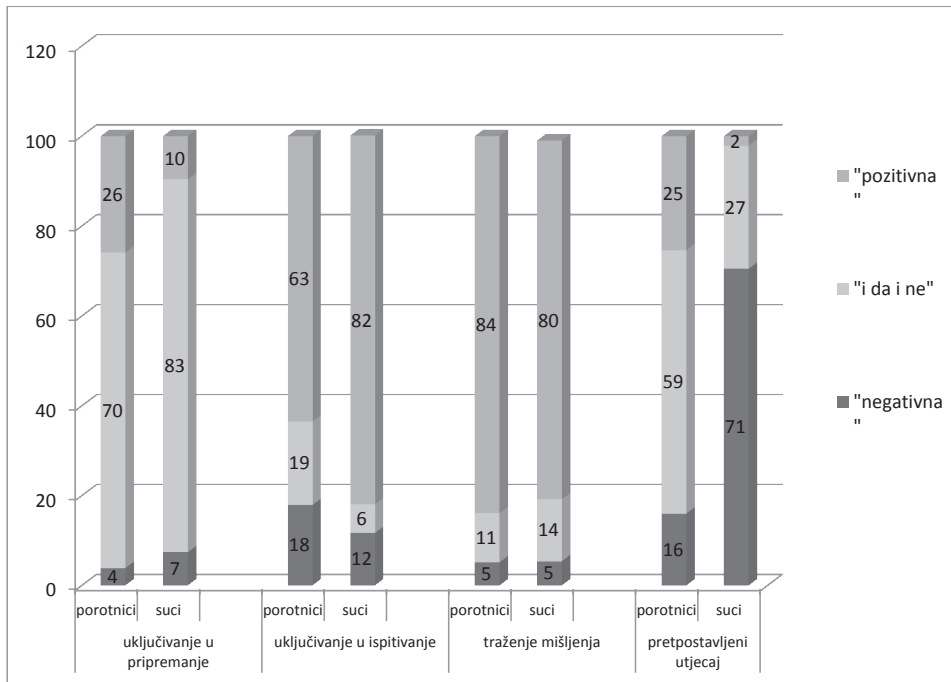
Praksa „aristokrata koji se drži na distanci” (15 %) dijametralna je suprotnost gledištu o „porotnicima kao sucima”. Valjda je tek na polju informiranja bliska prosječnoj sudskoj praksi, ali ne preferira da porotnici dobiju pravo ispitivanja na raspravi, nije posebno zainteresirana za dobijanje porotničkoga mišljenja u svezi s rješidbom spora te sukladno tomu porotničko mišljenje ima najmanju ulogu u formiranju sudačke odluke.

Analiza je pored ova tri tipa odvojila i jedan poseban četvrti. On se može okarakterizirati kao „*ambivalentan*” (19 %), a znači i to da udovoljava obvezi informiranja, ali nije odan tomu da porotnici postavljaju pitanja tijekom rasprave. Unatoč tomu uvijek želi čuti mišljenje porotnika, a čini se da ga donekle i uzima u obzir.

5.5.3. Poredbena analiza porotničke i sudačke situacije

S obzirom na to da je paralelno s prikupljanjem podataka od porotnika proveden isti postupak i u odnosu na suce, koji su se izjasnili o tomu koju praksu primjenjuju glede pripremanja slučaja, uključivanja porotnika tijekom rasprave, traženja porotnikova mišljenja i njegova uzimanja u obzir pri prosudbi spora, omogućena je usporedba sudske prakse gledane očima porotnika, odnosno kroz prizmu sudaca.

Uočljivo je kako ova četverekomponentna praksa pokazuje i istovjetnost i sličnost, ali i bitne razlike. Na polju *pripreme* (informiranja) dvije strane uglavnom slično prosuđuju sudsku praksu, a glede *uključivanja* (mogućnost ispitivanja na ročištu) suci su se puno pozitivnije (češće) od porotnika izjasnili o praksi koju primjenjuju. U pogledu *traženja iznošenja mišljenja* dvije slike su skoro u cijelosti podudarne, ali najveća je razlika uočljiva u najbitnijoj dimenziji. Ona se tiče shvaćanja porotnika o praksi koju suci primjenjuju u donošenju sudske odluke. Porotnici znatno pozitivnije ocjenjuju svoj *utjecaj* na odluke sudaca, dok većina sudaca drži (točnije rečeno izjašnjavaju se o toj stvarnoj situaciji!) da mišljenje porotnika nema meritornu ulogu na tome polju.

Grafikon 2.

Usporedba porotničke ocjene i sudačke samoocjene kroz četiri istraživane dimenzije

5.5.4 Zbirni tipovi sudske prakse nastali na temelju samoprocjene sudaca

Na temelju podataka prikupljenih od sudaca stvorena je baza podataka (N=109) na kojoj je provedena analiza klastera. Program je odgovore 93 sudaca nakon šest iteracijskih koraka razvrstao u tri grupe (tipa) koji se i empirički mogu analizirati.

	1.	2.	3.
	Korektni	Korektni aristokrat	Aristokrat koji je na distanci
	n = 26	n = 52	n = 15
	28,0 %	55,9 %	16,1 %
Dimenzija	Prosjeak 1-3		
Uključivanje u pripreme	2,19	1,98	1,93
Uključivanje u ispitivanje	2,96	2,94	1,40
Traženje mišljenja	2,96	2,88	1,93
Utjecaj	2,08	1,00	1,13

Tablica 6.

Sudski tipovi projicirani na tragu sudačke samoocjene

„Korektni” tip (28 %) uvijek obavještava porotnike (ako im materijal ne daje), osigurava mogućnost ispitivanja na raspravi, zatraži mišljenje porotnika te ga u određenoj mjeri uzima i u obzir.

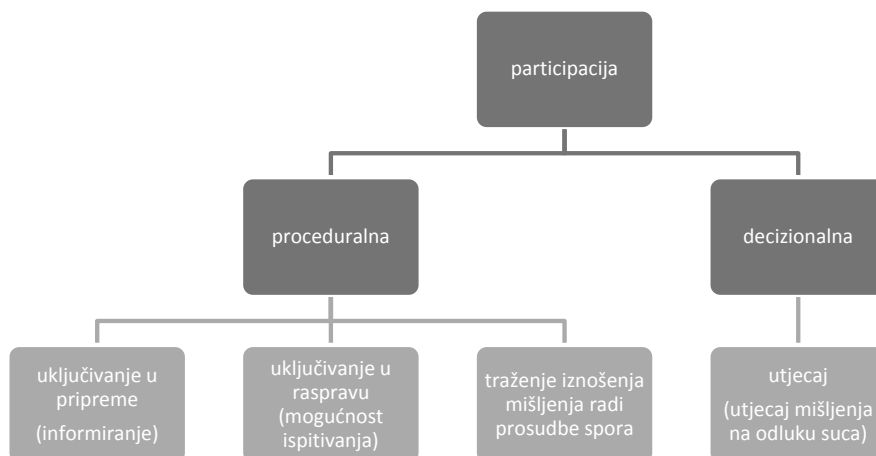
Tip „*korektnog aristokrata*” (56 %) razlikuje se od prethodnoga u tomu što, premda dopušta svaku mogućnost porotničkoga sudjelovanja i izražavanja mišljenja, ipak odluke donosi neovisno (s autonomijom stručnjaka) od mišljenja porotnika.

Suci uvršteni u tip „*aristokrata na distanci*” (16 %) skoro uvijek daju obavijesti, ali ne preferiraju uključivanje porotnika u raspravu. U pogledu traženja porotničkoga izjašnjavanja njihova praksa pokazuje znatna odstupanja, a pri donošenju odluke nezavisni su o mišljenju (utjecaju) porotnika.

Ovdje se ne susrećemo s „*ambivalentnim*” tipom koji je konstrukcija porotnika, jer je teško očekivati da bi se jedan dio sudaca mogao izjasniti da je njihova osobna praksa nedosljedna.

6. KOREKCIJA PARTICIPACIJSKOGA MODELA

U svjetlu sudačkih izjava moramo modificirati naš polazni model po kojem smo uz dvije proceduralne (pripreme odnosno uključujuće) dimenzije pretpostavili i dvije decizionalne (traženje iznošenja mišljenja odnosno utjecaj). Čini se da stvarna sudska praksa mijenja ovu strukturu, pa praksa povezana s traženjem izražavanja porotničkoga mišljenja doista nije decizionalni, nego proceduralni element. Velika većina sudaca traženjem izražavanja porotničkoga mišljenja formalno zadovoljava očekivanja, međutim u stvarnosti ta mišljenja ne uvažava u donošenju odluke o rješavanju spora.

Slika 2.

Izmijenjeni participacijski model porotnika

7. ZAKLJUČAK

Tijekom istraživanja tražili smo odgovor na pitanje koja se težina i karakter porotničkoga sudjelovanja mogu iskazati u sudskim procesima, napose temeljem prosudbe porotnika i profesionalnih sudaca. Riječ je o pitanju koje se pojavljuje i u drugim sličnim istraživanjima mješovitih sudova. Naša je pretpostavka bila da na temelju teorije o statusnim karakteristikama ovu specifičnu grupu, unatoč zakonskoj regulativi kojom se jamče jednaka prava, karakterizira takav unutarnji hijerarhijski odnos, koji onemogućava znatnije porotničko sudjelovanje. Ovo gledište potvrđuju i druga slična istraživanja mješovitih sudskih sustava. Uz to je pretpostavka autora bila i da će u odnosu na ranije Kulcsárovo istraživanje porotnički sustav jednoga demokratskoga društva rezultirati s većim sudjelovanjem porotnika, unatoč činjenici da zakonska regulativa od tada nije doživjela bitnije promjene.

Ako se osvrnemo na sudsku praksu u prošlom razdoblju (državnog socijalizma), onda vidimo da je organizacijsko-sociološki element usporedno s konsolidacijom komunističke vlasti jasno istaknuo ulogu političke nakane. Mogli bismo reći i to da je latentna funkcija pobijedila manifestnu. Ovo je posebno zanimljivo u svjetlu činjenice da je politički sustav svoju legitimaciju pokušavao formalno dokazivati upravo time što je prikazivan kao realizator „vladavine naroda”. Jedna od osnovnih teza vladajuće ideologije bila je da politika djeluje u interesu „naroda” simboliziranoga kroz radničku klasu, a taj „narod” šalje svoje zastupnike u parlament, kao i u pravosuđe. I sam naziv laika poslanih u sudove („narodni prisjednici”) upućuje na ovaj ideološki element.

Hipoteza je bila da su na mjesto ukinutog ideološko-političkog pritiska nastupajuće društvene promjene (posebno one koje se tiču vrijednosnog sustava) u jednom post-socijalističkom društvu stvorile povoljne uvjete za uklanjanje asimetrije čak i onda, ako je narav sudskih odluka, što je najvažniji strukturalni čimbenik, ostala nepromijenjena. Naime, i nadalje se ne radi o „kadijinom sudu”,⁶⁹ nego o formaliziranom (racionalnom) pravu. Sudska presuda je plod stručne odluke utemeljene na prosudbi organa koji primjenjuje pravo, odnosno suglasne normativnom poretku pravne naravi,⁷⁰ a za njezine posljedice odgovornost snosi sudac. To ne bi

69 Pravnosociološka djelatnost Maxa Webera označila je pojavu ovoga idealnoga tipa pravosuđa, kao suprotnog pola racionalno-formalnoga i općeg oblika presuđivanja. Károly Mannheim ga opisuje kao „konkretno mjereće sudište koje kvalitativno presuđuje sukladno situaciji i osjećaju pravde.” Mannheim, Károly, *Tudásszociológiai tanulmányok*, Budapest, Osiris, 2000, str. 337; Vidi još: Trubek, David M., *Max Weber on Law and Rise of Capitalism*, *Wisconsin Law Review*, 1972/3, str. 720-753; Shapiro, Martin, *Islam and Appeal*, *California. Law Review*, 1980/1, str. 350-381.

Jerome Frank ocijenio je institut porotništva kao element „kadije” u američkom pravnom sustavu, ali je takve elemente vidio i u samoj djelatnosti sudaca. Neki drugi su (primjerice Roscoe Pound) držali upravne sudove (*administrative tribunal*) utjelovljenjem kadijinog suda. Vidi Paul, Julius, *The Legal Realism of Jerome N. Frank: a Study of Fact-Scepticism and the Judicial Process*, The Hague, Nijhoff, 1959, str. 104-105; Jackson, Sherman A., *Islamic law and the state: the constitutional jurisprudence of Shihāb al-Dīn al-Qarāfī*, Leiden, New York, E. J. Brill, 1996., str. 147.

70 Do danas smatramo mjerodavnima stajališta iznesena u: Kulcsár, K., op. cit., str. 80-84.

isključivalo naglašeniju manifestaciju participacije sudionika laika,⁷¹ ali glede toga teško se može izostaviti utjecaj civilnoga društva i njegova stanja (slabosti).

Unatoč svemu navedenome istraživanje je u pojedinim područjima utvrdilo veću aktivnost porotnika u odnosu na ranije razdoblje. Porast angažiranosti može se dokazati samo u pogledu iznošenja i zastupanja mišljenja različitoga od sučeva, dok ju na drugim područjima, zbog nedostatka usporedivosti podataka, autori samo pretpostavljaju. Današnji porotnici usuđuju se iznijeti svoja odstupajuća mišljenja u znatno većem postotku. Sve to ne mijenja bitno na činjenici da sudskim postupkom i dalje dominantno upravlja profesionalni sudac. On ovisno o svom shvaćanju uloge porotnika u procesu osigurava laiku njegove proceduralne ovlasti, ali u meritornom pitanju (u odlučivanju) u pravilu se trudi maksimalno sačuvati svoju autonomiju i neovisnost. Na temelju rezultata dvaju empirijskih ispitivanja autori su pokušali tipizirati sudska ponašanja. Tipovi koje su koristili (korektni, korektni aristokrat, aristokrat koji je na distanci i ambivalentni) na odgovarajući način grupiraju profesionalne suce glede njihova različitoga odnosa prema porotnicima.

Premda je među pravnicima praktičarima rašireno nazivlje kojim se porotnike često potcjenjuje, ipak suprotno tome mišljenju sustav porote pokazuje pozitivnu sliku. Dok se postupak izbora porotnika može snažno kritizirati, jer ne obraća pozornost na reprezentativnost,⁷² dotle se participacija (i u proceduralnoj i u decizionalnoj fazi), u okviru organizacijsko-socioloških okolnosti karakterističnih za mješovite sudove, može ocijeniti iznimno dobrom.

Rezultati porotničkih i sudačkih anketnih upitnika potvrđuju da porotnici nisu pasivni statisti raspravnog postupka i faze odlučivanja, već su puno aktivniji i utjecajniji nego što bi se to moglo zaključiti iz općega mišljenja o njima. Njihov doprinos radu pravosuđa često priznaju i sami suci.

LITERATURA

1. Anderson, Stanley, Lay Judges and Jurors in Denmark, *The American Journal of Comparative Law* 1990/38. str. 839-864.
2. Badó, Attila, Pszichológiai vizsgálatok az esküdszékkal kapcsolatban: Hogyan dönt 12 dühös ember?, *U: Magyar Jog* 1998/8, str. 479-481.
3. Badó, Attila, Az igazságszolgáltató hatalom alkotmányos helyzetének és egyes alapelveinek összehasonlító vizsgálata. U: Tóth, J., Legény K. (szerk.), *Összehasonlító Alkotmányjog*, Budapest, Complex Kiadó, 2006., str. 163-209.
4. Badó, Attila, Bóka, János, Bencze, Mátyás, Hungarian Lawyers in the making: selection distortions after the democratic changes in Hungary, *Acta universitatis szegediensis, Acta juridica et politica*, 2003., 63:(1), str. 3-20.
5. Badó, Attila, Bencze, Mátyás, Reforming the Hungarian Lay Justice System, u: Cserne, Péter [et al.] (szerk.), *Theatrum Legale Mundi Symbola Cs. Varga Oblata*, Budapest, Szent István Társulat, 2007, str. 1-13.
6. Badó, Attila, Feleky, Gábor, Lőrinczi, János, Reprezentativitás a magyar ülnökrendszerben

71 Vidi Kulcsár, K., op. cit., str. 84-88. On je to doveo u vezu dijelom s organizacijskim čimbenicima, a dijelom s pojmom „shvaćanja uloge” porotnika.

72 Badó, Attila, Feleky, Gábor, Lőrinczi, János, Reprezentativitás a magyar ülnökrendszerben *Egy empirikus vizsgálat alapkérdése*, I., MTA Law working papers, 2016., 16, str. 1-18.

- Egy empirikus vizsgálat alapkérdése, I. MTA Law working papers, 2016., 16, str. 1-18.
7. Badó, Attila, A laikus bírászkodás létjogosultságának korlátairól a tudományos vizsgálatok tükrében, *Állam –és Jogtudomány*, 2016. 57/2, str. 3-15.
 8. Bencze, Máttyás, Badó, Attila, Területi eltérések a büntetéskiszabási gyakorlat szigorúságát illetően Magyarországon 2003 és 2005 között. U: Fleck, Zoltán (szerk.), *Igazságszolgáltatás a tudomány tükrében*, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2010., str. 125-147. (ELTE Jogi Kari Tudomány; 6.).
 9. Berger, Joseph [et al.], *Status characteristics and social interaction: an expectation-states approach*, New York, Elsevier Scientific Pub. Co., 1977.
 10. Berger, Joseph, Rosenholtz, Susan J., Zelditch, Morris Jr., *Status Organizing Processes*, *Annual Review of Sociology*, 1980/6., str. 479.
 11. Bobek, Michael, *Judicial Selection, Lay Participation and Judicial Culture in the Czech Republic: A Study in a Central European (Non) Transformation*, u: *Research Paper in Law 2014/3*. 27. <http://aei.pitt.edu/63516/> (02.07. 2017.).
 12. Bónis, György, Degré, Alajos, Varga, Endre, *A magyar bírósági szervezet és perjog*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Bíróság, 1996., str. 242–252.
 13. Botos, Gábor, *Az esküdtbíróóság újbóli bevezetéséről*, u: *Rendészeti Szemle*, 1992/2, str. 11-51
 14. Casper, Gerhard, Zeisel, Hans, *Der Laienrichter im Strafprozess. Vier empirische Studien Zur Rechtsvergleichung*, Karlsruhe, C. F. Müller, 1979.
 15. Csizmadia, Andor, *Az esküdtbíróóság Magyarországon a dualizmus korában*, u: Csizmadia, Andor (szerk.): *Jogtörténeti tanulmányok, I.*, Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1966., str. 131-147.
 16. Darbyshire, Penny, *An essay on the Importance and neglect of the magistracy*, *Criminal Law Review*, 1997/Sep. 627, str. 633-640.
 17. Diesen, Christian, *Lay Judges in Sweden-A Short Introduction*, *Revue internationale de droit pénal*, 2001., 72/1., str. 313-315.
 18. Dubber Markus, Heikki Philajamäki Heikki, *Lay Participation in Modern Law: A Comparative Historical Analysis*, *Comparative Legal History*, 2015/2, str. 223-230.
 19. Goldbach, Toby Susan, Hans, Valerie, *Juries, Lay Judges, and Trials*, *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*, (Gerben Bruinsma and David Weisburd, eds.), *Cornell Legal Studies Research Paper*, No. 2013., str. 13-87.
 20. Jackson, John D., Kovalev, Nikolai P., *Lay Adjudication in Europe: The Rise and Fall of the Traditional Jury*, *Oñati Socio-Legal Series*, 2016., 6/2., str. 368-395. <http://ssrn.com/abstract=2782413> (10.10. 2016.).
 21. Jackson, Sherman A., *Islamic law and the state: the constitutional jurisprudence of Shihāb al-Dīn al-Qarāfi*, Leiden; New York, E. J. Brill, 1996.
 22. Kalven, Harry, Zeisel, Hans, *The American Jury System*, New Haven, Yale University Press, 1966.
 23. Klami, Hannu Tapani, Hämäläinen, Merva, *Lawyers and laymen on the bench: a study of comparative legal sociology*, Helsinki, *Suomalainen Tiedekatemia*, Distributor, Ak, 1966., str. 559.
 24. Klaus, Ekkehard, *Ehrenamtliche Richter. Ihre Auswahl und Funktion*, empirisch untersucht, Frankfurt am Main, Athenäum, 1972.
 25. Kubicki, Leszek, *Udział ławników w Orzekaniu*, u: Kubicki, Leszek, Zawadzki, Sylwester (red.), *Udział ławników w postępowaniu karnym: opinie a rzeczywistość: studium prawnopiryczne*, Warszawa, *Wydawnictwo Prawnicze*, 1970, 68, str. 97-111.
 26. Kulcsár, Kálmán, *A népi ülnök a bíróságon*, Budapest, *Akadémiai Kiadó*, 1971.
 27. Kutnjak-Ivkovic, Sanja, *Exploring Lay Participation in Legal Decision Making: Lessons from Mixed Tribunals*, *Cornell International Law Journal*, 2007/2.
 28. Kutnjak-Ivkovic, Sanja, *Lay Participation in Criminal Trials: the case of Croatia*, Lanham, Md., *Austin & Winfield*, 1999.

29. Kutnjak-Ivkovic, Sanja, Ears of The Deaf: The theory and reality of Lay judges in Mixed Tribunals, *Chicago-Kent Law Review*, 2015/3. 1031. scholarship.kentlaw.iit.edu/cklawreview/vol90/iss3/11.
30. Machura, Stefan, *Fairness and Legitimität*, Baden-Baden, Nomos Verlag, 2001.
31. Machura, Stefan, Interaction between lay assessors and professional judges in german mixed courts, *Revue internationale de droit pénal*, 2001/1. str. 451–479. (<https://www.cairn.info/revue-internationale-de-droit-penal-2001-1-page-451.htm>).
32. Machura, Stefan, Eine Kultur der Kooperation zwischen Schöffen und Berufsrichtern, Richter ohne Robe, 2000/12. str. 111-116. www.ruhr-uni-bochum.de/rsozlog/daten/pdf/machura-pdf/Machura%20-%20Kultur%20der%20Kooperation.pdf.
33. Malsch, Marijke, *Democracy in the Courts: Lay Participation in European Criminal Justice Systems*, Farnham, Ashgate Publishing, 2009.
34. Paul, Julius, *The Legal Realism of Jerome N. Frank: a Study of Fact-Scepticism and the Judicial Process*, The Hague, Nijhoff 1959., str. 104-105.
35. Perron, Walter, Lay Participation in Germany, *Revue internationale de droit pénal* 2001/1.
36. Peters, Karl, *Fehlerquellen im Strafprozeß*, Band 2, Karlsruhe, C. F. Müller, 1972.
37. Pihlajamaki, Heikki, From Compurgators to Mixed Courts: Reflections on the Historical Development of Finnish Evidence Law and Court Structure, *Revue internationale de droit pénal* 2001., 72/1. str. 159. http://www.cairn-int.info//article-E_RIDP_721_0159--from-compurgators-to-mixed-courts.htm (10.10.2016.).
38. Pomorski, Stanislaw, Lay judges in the Polish Criminal Courts, *Reserve Journal of International Law*, 1975., 7/2, str. 198-209.
39. Rennig, Christoph, Die Entscheidungsfindung durch Schöffen und Berufsrichter in rechtlicher und psychologischer Sicht, *Empirische, rechtsdogmatische und psychologische Untersuchungen zur Laienbeteiligung an der Strafgerichtsbarkeit*, Marburg, N. G. Elwert 1993.
40. Rennig, Christoph, Influence of lay assessors and giving reasons for the judgement in German mixed courts, *Revue internationale de droit pénal*, 2001/1.
41. Rennig, Christoph, Machura, Stefan, Die Zusammenarbeit zwischen Schöffen und Berufsrichtern, u: Lieber, Hasso, Sens, Ulla (eds.), *Ehrenamtliche Richter – Demokratie oder Dekoration am Richtertisch?*, Wiesbaden, Kommunal- und Schul-Verlag, 1999, str. 65-70., *The Cooperation between Lay Assessors and Professional Judges*.
42. Seligson, Milton, Lay Participation in South Africa from Apartheid to Majority Rule, *Revue internationale de droit pénal*, 2001., 72/1, str. 273-284. http://www.cairn-int.info//article-E_RIDP_721_0273--lay-participation-in-south-africa-from.htm (10.10. 2016.).
43. Shapiro, Martin, *Islam and Appeal*, California. Law Review, 1980/1, str. 350-381.
44. Strandbakker, Asbjorn, Lay Participation in Norway, *Revue internationale de droit pénal*, 2001., 72/1, str. 225-251.
45. Tausch, Anne M., Langer, Inghard, *Soziales Verhalten von Richtern gegenüber Angeklagten. Merkmale, Auswirkungen sowie Änderungen durch ein Selbst- Training*, *Zeitschrift für Entwicklungspsychologie und Pädagogische Psychologie*, 1971/3 (4), str. 283-303.
46. Thaman, Stephen C., *Juries and Mixed Courts in the former Soviet Republics of Central Asia*, Lecture at the Cornell Law School Clarke Program East Asian Law and Culture Conference: Citizen Participation in East Asian Legal Systems, 22.09.2006.
47. Trubek, David M., Max Weber on Law and Rise of Capitalism, *Wisconsin Law Review*, 1972/3, str. 720-753.

Attila Badó*
Gábor Feleky**
János Lőrinczi***

Summary

EMPIRICAL RESEARCH INTO THE RELATIONSHIPS BETWEEN PROFESSIONAL AND LAY JUDGES IN MIXED TRIBUNALS IN HUNGARY

This research was based on lay and professional judicial assessment and aimed at answering the question of what degree and nature of lay participation in Hungary can be seen in court proceedings, a question that is already present in research into mixed tribunals. Addressed and supported by similar empirical research into mixed tribunal systems, the status characteristics theory has led the authors to the assume that, despite statutory provisions ensuring equal rights, this specific problem-solving group is characterized by such an internal hierarchical relationship that discourages increased lay participation. However, it has also been assumed that, compared to the 1960 research in Hungary, led by Kálmán Kulcsár, the lay judge system of a democratic society allows greater participation even if no relevant changes in legislation has since taken place.

Key word: *empirical research, mixed tribunals, professional judges, lay judges, jury.*

Zusammenfassung

EINE EMPIRISCHE FORSCHUNG ÜBER EHRENAMTLICHE RICHTER IN UNGARN

Während dieser empirischen Forschung versuchte man, die Charakteristiken der an Gerichtsverfahren teilnehmenden ehrenamtlichen Richter festzustellen, vor allem aufgrund der Ansichten von ehrenamtlichen Richtern und Berufsrichtern. Man ging von der Voraussetzung aus, dass aufgrund des Status von ehrenamtlichen Richtern,

* Badó, Attila, Ph. D., Full Professor, Faculty of Law, University of Szeged, Hungary; attila@badoat.hu

** Gábor Feleky, Ph. D., Associate Professor, Faculty of Philosophy, University of Szeged, Hungary; feleky@socio.u-szeged.hu.

*** János Lőrinczi, prof. soc., Assistent, Faculty of Philosophy, University of Szeged, Hungary; lorinczi@socio.u-szeged.hu.

diese Gruppe trotz der Gesetzesbestimmungen, die ihnen die gleichen Rechte gewährleisten, keinen entscheidenden Einfluss im Gerichtsverfahren wegen inneren hierarchischen Beziehungen hat. Dies wurde auch durch ähnliche Forschungen über gemischte Gerichtssysteme bestätigt. Gleichzeitig ging man von der Voraussetzung aus, dass im Vergleich zu der von Kulcsár zur Zeit des Einparteiensystems in den 1960er durchgeführten Forschung, die ehrenamtlichen Richter mit einem größeren Stimmrecht in der demokratischen Gesellschaft am Prozess teilnehmen, obwohl es seit dieser Zeit keine wesentlichen Änderungen der Gesetzesvorschriften gab. Mithilfe der durch die Forschung erhaltenen Ansichten von ehrenamtlichen Richtern und Berufsrichtern versuchte man, die Typisierung von Berufsrichtern aufgrund ihrer Beziehungen zu den ehrenamtlichen Richtern festzustellen.

Schlüsselwörter: *empirische Forschung, gemischte Gerichte, Geschworene, Berufsrichter, Laienrichter, Laiengerichtsbarkeit.*

Riassunto

INDAGINE EMPIRICA SUL SISTEMA DELLA GIURIA IN UNGHERIA

Nel corso dell'indagine empirica abbiamo cercato di rispondere all'interrogativo che frequentemente si presenta nelle ricerche aventi ad oggetto le corti a composizione mista e cioè quale sia il peso ed il carattere della giuria che prende parte ai procedimenti giudiziari e ciò, in primo luogo, valutando il parere dei giurati e dei giudici togati. La nostra idea è che in ragione dell'ordine gerarchico di cui gode questa particolare categoria all'interno del sistema, sia difficile che i giurati rivestano un ruolo rilevante nel processo. Un tanto è stato del resto confermato da indagini empiriche simili riguardanti i sistemi a corti miste. Al contempo siamo giunti anche alla conclusione che rispetto alle ricerche condotte nelle indagini di Kulcsárov pubblicate ancora ai tempi del sistema monopartitico degli anni '60 del secolo scorso, il sistema della giuria nella società democratica risulta maggiormente coinvolto, anche se da allora non s'è verificata alcuna riforma normativa rilevante in tale senso. In base all'opinione dei giurati e dei giudici contattati durante la ricerca, abbiamo cercato di qualificare i giudici in base al loro rapporto verso i giurati che non dispongono di preparazione giuridica professionale.

Parole chiave: *ricerca empirica, corti miste, giuria, giudici togati, giurati, giustizia popolare.*